

مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

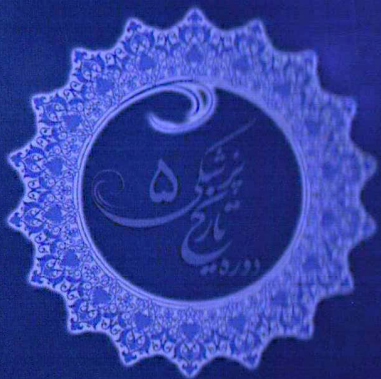

مجله علمی و پژوهشی

حکیمان روحانی همدان

حکیمان روحانی همدان

با دیباچه دکتر محمود عباسی

عباس فیضی

چاپ اول

۵

The Iranian Research Center for Ethics and Law in Medicine

Spiritual Hakims of Hamadan

HISTORY OF MEDICINE SERIES, 5

Iran Medical Law Institute

Preface: Mahmoud Abbasi, Ph.D

Abbas Feizi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
فإن الله يحب
المحسنين
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
فإن الله يحب
المحسنين

حکیمان روحانی همدان

زندگی نامه بیست و شش طبیب سنتی

تألیف

عباس فیضی

دکتر محمود عباسی

فهرست مطالب

دیباجه.....	۱۷
پیشگفتار.....	۱۹
مقدمه.....	۲۷
فصل اول: حکیم حاج میرزا جواد انصاری همدانی.....	۲۹
فصل دوم: حکیم سید خسرو خسروی همدانی.....	۳۳
فصل سوم: حکیم سید علی اکبرخان خسروی همدانی.....	۳۹
فصل چهارم: حکیم سید محمد علی خسروی همدانی.....	۴۵
فصل پنجم: حکیم سید رضا خسروی همدانی.....	۵۱
فصل ششم: حکیم سید محمد خسروی همدانی.....	۵۵
فصل هفتم: حکیم سید احمد علی خسروی همدانی.....	۵۹
فصل هشتم: حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی.....	۷۳
فصل نهم: حکیم سید غلامحسین خسروی همدانی.....	۱۰۱
فصل دهم: حکیم سید محمدحسین خسروی همدانی.....	۱۰۷
فصل یازدهم: حکیم سید اسدالله خسروی همدانی.....	۱۱۵
فصل دوازدهم: حکیم سید عباس دعوتی (داعی الاسلام).....	۱۱۹

فیضی، عباس.
حکیمان روحانی همدان (زندگینامه بیست و شش طیب سستی)
تهران: مؤسسه فرهنگی حقوقی سینا، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق
پزشکی، ۱۳۸۸
۲۱۶ ص، رقمی
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۷۷-۴۹-۵ قیمت: ۳۰۰۰ تومان
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا
موضوع: (پزشکان، ایران، همدان، سرگذشتنامه)، (پزشکی سستی ایران)،
(پزشکان ایرانی، سرگذشتنامه)
رده بندی کنگره: ۱۳۸۸ ف ۹۱/۱۱ R۶۳۴
رده بندی دیویی: ۶۱۰/۹۲۹۵۵۴۳
شماره کتابشناسی ملی: ۱۷۵۱۰۲۸

حکیمان روحانی همدان

تألیف: عباس فیضی

با دیباجه: دکتر محمود عباسی

حروفچینی: مؤسسه سینا

صفحه آرای: لیلا خانی

چاپ و صحافی: اکباتان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۷۷-۴۹-۵

مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

مؤسسه فرهنگی حقوقی سینا

حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

فصل سیزدهم: حکیم سید عبدالله رضوی همدانی.....۱۲۳

فصل چهاردهم: حکیم سید حسن عمادی رضوی همدانی.....۱۲۷

فصل پانزدهم: حکیم حاج شیخ علی اصغر ساوجی همدانی
.....۱۳۷

فصل شانزدهم: حکیم میرزا محمد ضیاءالاطباء همدانی.....۱۴۱

فصل هفدهم: حکیم فخرالاطباء همدانی.....۱۵۱

فصل هجدهم: حکیم حاجی میرزا علی نقی (کوثر همدانی) ۱۵۵

فصل نوزدهم: حکیم حاج ملا رضا کوثر همدانی.....۱۵۹

فصل بیستم: حکیم حاج میرزا عبدالجواد کرمانی.....۱۶۳

فصل بیست و یکم: حکیم میرزا عبدالجواد کرمانی.....۱۶۷

فصل بیست و دوم: حکیم سید حسن مدنی (صفاء الحق همدانی)
.....۱۷۱

فصل بیست و سوم: حکیم مجدالاطباء همدانی.....۱۸۵

فصل بیست و چهارم: حکیم میرزا نظرعلی طیب همدانی.....۱۸۹

فصل بیست و پنجم: حکیم سید هادی همدانی.....۱۹۹

فصل بیست و ششم: حکیم حاج میرزا احمد همدانی.....۲۰۳

فهرست تصاویر

تصویر ۱: دندان‌کشی سستی توسط حکیم روحانی در طب عامه
کهن دیار همدان.....۲۱

تصویر ۲: حکیم متقی، عارف دل‌آگاه طیب حاذق شیخ
محمدجواد انصاری همدانی.....۳۰

تصویر ۳: حکیم عالیقدر، عالم متقی، روان‌شاد حکیم
سید خسرو خسروی همدانی بزرگ‌خاندان طب و طبابت
خسروی در کهن‌شهر دارالطب همدان.....۳۴

تصویر ۴: حکیم حاذق، عالم متقی، حکیم سیدعلی اکبرخان
خسروی همدانی فرزند سید خسرو خسروی همدانی.....۴۰

تصویر ۵: گواهی سه طیب همدانی: دکتر بدیع‌الحکما، دکتر
صدیق‌الحکما، دکتر محمدضیاءالاطباء همدانی و پنج عالم
همدانی در استشهاد طبابت حکیم سیدعلی اکبرخان خسروی
همدانی فرزند سید خسرو همدانی.....۴۱

تصویر ۶: حکیم حاذق، سیدجلیل‌القدر، حکیم محمدعلی
خسروی همدانی، فرزند سید خسرو همدانی.....۴۶

تصویر ۷: حاجی سیدمحمد خسروی همدانی.....۵۶

فهرست تصاویر

- تصویر ۸: حکیم حاذق، عالم متقی، حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی..... ۶۰
- تصویر ۹: حکیم حاذق، عالم متقی، حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی..... ۶۱
- تصویر ۱۰: اجازه‌نامه حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی از وزارت معارف ایران، در سال ۱۳۱۰ شمسی..... ۶۲
- تصویر ۱۱: کتاب نفیس راهنمای داروهای تندرستی تألیف حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی، از انتشارات مدرسه عالی کشاورزی همدان..... ۶۳
- تصویر ۱۲: صفحه‌ای از کتاب نفیس (راهنمای داروهای تندرستی)..... ۶۴
- تصویر ۱۳: نمونه خط حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی در نسخه بیماران با شماره ۱۲۱۳۶ نظام پزشکی..... ۶۵
- تصویر ۱۴: نسخه طبی حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی... ۶۶
- تصویر ۱۵: خط زیبای حکیم خسروی همدانی در سن ۹۵ سالگی..... ۶۷
- تصویر ۱۶: حکیم سیدعبدالحسین خسروی..... ۷۴

فهرست تصاویر

- تصویر ۱۷: حکیم سیدعبدالحسین خسروی در لباس روحانیت..... ۷۵
- تصویر ۱۸: اجازه‌نامه‌ی طبی حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی از وزارت معارف دولت علیّه ایران در سال ۱۳۱۰ شمسی..... ۷۶
- تصویر ۱۹: شماره کارت نظام پزشکی حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی..... ۷۷
- تصویر ۲۰: کتاب جایگاه‌گذاردن داغ در طب سنتی - تألیف حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی، خطی به قلم حکیم خسروی..... ۷۸
- تصویر ۲۱: صفحه‌های اول و دوم کتاب جایگاه داغ در طب سنتی تألیف حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی، خطی به قلم حکیم..... ۷۹
- تصویر ۲۲: فواید لطیفه و قواعد الشریفه، خطی تألیف حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی..... ۸۰

فهرست تصاویر

- تصویر ۳۶: نامه حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی به دبیرکل سازمان مرکزی نظام پزشکی ایران..... ۹۴
- تصویر ۳۷: گواهی اجازه طبابت حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی از مدرسه دارالفنون در سال ۱۳۱۰ شمسی ۹۵
- تصویر ۳۸: حکیم حاذق، دانشمند توانا، حکیم سید غلامحسین خسروی همدانی، فرزند حکیم نامی سید رضا خسروی همدانی ۱۰۲
- تصویر ۳۹: تصویر حکیم سید محمد حسین خسروی همدانی. ۱۰۸
- تصویر ۴۰: اجتهادنامه عالم متقی، عارف دل آگاه، حکیم سید محمد حسین خسروی همدانی از حضرت آیت اله علی بن ابراهیم معصومی همدانی ۱۱۱
- تصویر ۴۱: گواهی حکیمان و علمای نامی همدان از حکیم سید محمد حسین خسروی همدانی ۱۱۳
- تصویر ۴۲: تصویر حکیم حاذق حاج سید عباس دعوتی (داعی الاسلام همدانی)..... ۱۲۰
- تصویر ۴۴: تصویر حکیم سید حسن عمادی رضوی همدانی... ۱۲۸

فهرست تصاویر

- تصویر ۴۵: حکم کمیسیون آبله کوبی همدان به حکیم سید حسن عمادی رضوی همدانی ۱۳۲
- تصویر ۴۶: حکم کمیسیون آبله کوبی همدان به حکیم سید حسن عمادی همدانی ۱۳۳
- تصویر ۴۷: حاشیه حکم ضیاءالاطباء به حکیم سید حسن رضوی همدانی ۱۳۴
- تصویر ۴۸: تقاضای حکیم سید حسن رضوی همدانی از وزارت معارف جهت اجازه ی طبی ۱۳۵
- تصویر ۴۹: تقاضای حکیم سید حسن رضوی همدانی ۱۳۶
- تصویر ۵۰: حکیم توانا، عالم متقی، حکیم میرزا محمد ضیاءالاطباء همدانی (عکس در سال ۱۳۰۷ شمسی در عصر پهلوی اول گرفته شده)..... ۱۴۲
- تصویر ۵۱: اعلام شیوع بیماری آبله در همدان توسط دکتر محمدصحت (ضیاءالاطباء همدانی) و نامه او به اداره معارف تهران جهت آبله کوبی مجانی بچه ها ۱۵۰
- تصویر ۵۲: تصویر حکیم فخرالاطباء همدانی ۱۵۲

فهرست تصاویر

- تصویر ۵۳: حکیم حاذق، شاعر توانای سبک هندی، هنرمند
والامقام، حکیم سیدحسن مدنی (صفا الحق همدانی)..... ۱۷۲
- تصویر ۵۴: گواهی نامه طبابت حکیم حاذق سیدحسن مدنی
(صفاالحق همدانی) از سوی موفق الدوله در سال ۱۳۰۱
شمسی..... ۱۷۳
- تصویر ۵۵: بیوگرافی حکیم حاذق سیدحسن صفاالحق مدنی به
قلم خویش صفحه ۱..... ۱۷۴
- تصویر ۵۶: بیوگرافی حکیم حاذق سیدحسن صفاالحق مدنی به
قلم خویش صفحه ۲..... ۱۷۵
- تصویر ۵۷: بیوگرافی حکیم حاذق سیدحسن صفاالحق مدنی به
قلم خویش صفحه ۳..... ۱۷۶
- تصویر ۵۸: بیوگرافی حکیم حاذق سیدحسن صفاالحق مدنی به
قلم خویش صفحه ۴..... ۱۷۷
- تصویر ۵۹: بیوگرافی حکیم حاذق سیدحسن صفاالحق مدنی به
قلم خویش صفحه ۵..... ۱۷۸
- تصویر ۶۰: بیوگرافی حکیم حاذق سیدحسن صفاالحق مدنی به
قلم خویش صفحه ۶..... ۱۷۹

فهرست تصاویر

- تصویر ۶۱: گواهی محلی مردم همدان و اطباء راجع به طبابت
حکیم میرزا نظرعلی طبیب همدانی ۱۹۶
- تصویر ۶۲: درخواست صدور گواهی نامه طبابت از اداره معارف
استان همدان توسط میرزا نظرعلی طبیب همدانی ۱۹۷
- تصویر ۶۳: گواهی دکتر روان بخش مأمور صحیه همدان برای
میرزا محمدرضا حکمتی داروساز همدانی در سال ۱۳۱۱
شمسی..... ۲۰۹
- تصویر ۶۴: دو نمونه قبض بلدیه پروانه کسب (جواز کسب)
داروساز معروف همدانی محمدرضا حکمتی در سال ۱۳۰۹
شمسی در همدان ۲۱۰
- تصویر ۶۵: دو برگه یادداشت مربوط به داروگری حکمتی در
سال های ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰..... ۲۱۱
- تصویر ۶۶: پروانه داروفروشی ایرانی محمدرضا حکمتی همدانی
داروساز ستی ۲۱۲
- تصویر ۶۷: آخرین عکس محمدرضا حکمتی داروساز ستی
همدان ۲۱۳

تصویر ۶۸: دومین مغازه محمدرضا حکمتی در خیابان عباس آباد
(شریعتی) ۲۱۳

دیباچه

یکی از ویژگی‌های ممتاز تاریخ علم در ایران و نیز حوزه گسترده‌تر فرهنگ اسلامی، پرداختن به مجموعه دانش‌ها به شکلی فراگیر و منسجم است. به زبان دیگر، دانشمند ایرانی در همه دوران‌ها، منظومه‌ای هماهنگ از دانش‌های رایج زمان خود بوده است. از دیرباز، مجموع واژه‌هایی همچون طبیب، ریاضی‌دان، منجم، فقیه، و حکیم متأله عباراتی متعارف برای توصیف بسیاری از بزرگان دانش این سرزمین کهن بوده است. نکته اینجاست که این امری اتفاقی نبوده و ریشه در نگاهی کل‌نگر به عالم و آدم دارد. بر اساس این دیدگاه، علوم و دانش‌های گوناگون از وحدت درونی و اندام‌وار برخوردارند که همچون اعضای بدنی واحد، علیرغم تفاوت‌های صوری، از هماهنگی برخوردار بوده و در خدمت مقصودی یگانه‌اند. بدون تردید، توجه به این وجه از زندگی علمی دانشمندان ایرانی و اسلامی، الهام‌بخش تحولی بنیادی در نگاه و رویکرد دانشجویان و پژوهشگران امروز این آب و خاک خواهد بود. گام اول در این راه، بازشناسی و معرفی نمونه‌های برجسته هم‌نشینی دانش‌های گوناگون در دانشمندان ایرانی و نشر زندگینامه‌های علمی آنان است.

از آنجا که بنا بر فرموده پیامبر خاتم(ص)، دانش‌ها دو گونه‌اند، دانش بدن‌ها و دانش دین‌ها، مصداق بارز وحدت علوم دانشمندانی هستند که به هر دوی این دانش‌ها احاطه داشته باشند.

کتاب حاضر که در برگزیده زندگینامه بیست و شش حکیم روحانی همدانی است حاصل تلاش پیگیر و مستمر جناب آقای عباس فیضی - یکی از پژوهشگران فرهنگ دوست همدان می‌باشد که با گردآوری اطلاعات و اسناد مربوط به اثر آنرا تألیف و آماده انتشار نموده‌اند. امید است که اینگونه فعالیت‌های علمی سرآغاز کوشش پژوهشگران دیگر بخش‌های این سرزمین برای بازشناسی و معرفی چنین دانشمندانی باشد.

محمود عباسی

رییس مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

و عضو کمیته فرهنگ و تمدن اسلام و ایران شورای عالی انقلاب فرهنگ

پیشگفتار

کهن شهر همدان: بزرگ مرکز طب و طبابت

کهن‌شهر و دارالطب همدان علاوه بر قدمت تاریخی از فرهنگی بس غنی برخوردار است. این سرزمین مهد تولد و پرورش بزرگانی در فلسفه، حکمت، عرفان و طب و زبده‌گانی همچون خواجه رشید فضل‌الله بدیع‌الزمان همدانی، شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا و ده‌ها عالم و دانشمند دیگر بوده است که در طول قرون و اعصار در این خطه فرهنگ‌پرور نشو و نما یافتند و زندگی کردند و آثار ایشان نه تنها در ایران بلکه در دیگر نقاط جهان تا به امروز نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد! این افتخاری است بس عظیم برای این دیار کهن که از آن طعم و بوی قرن‌ها به مشام می‌رسد.

آری همدان به شهادت تاریخ شهر دارالمومنین، دارالعلم و دارالطب بوده است و رشته مقدس طب و طبابت پیش از اسلام در همدان رواج داشته و بعد از اسلام هم با ورود شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا و دیگر حکیمان نامی به اوج شکوفایی خود رسیده است. از آن تاریخ به بعد نیاکان عالم و آگاه این دیار کهن طب و طبابت را ترویج کرده و در راه احیاء و توسعه آن کوشیده‌اند. در اثبات این مدعا علاوه بر کتب پرشماری که از بزرگان این عرصه به جا مانده محل ویژه‌ای نیز برای طب و طبابت احداث شده بود که در حکم

دانشگاهی عظیم در راه درمان و تعلیم و تدریس طب در همدان به شمار می‌آید!

مکتب پزشکی سئنه‌نا (سئینه یا سینا) در همدان

بزرگ مرکز طب یا به عبارت بهتر اولین دانشگاه طبی در مادستان در کهن شهر همدان تأسیس شد و «تمیستوکلس» سردار یونانی در سده هفتم پیش از میلاد در اکباتان (= همدان) در این مکتب (دانشگاه) درس خوانده است!

او در خاطرات خود می‌نویسد: «این مرکز دارای ۱۰۰ دانشجو است که در آنجا دروس فلسفه، اخترشناسی، جغرافیا و پزشکی تدریس می‌شود و رییس این مرکز را «سئنه‌نا» یا «سئنه» یا «سینا» معرفی کرده است!»

بقراط حکیم، پدر دانش پزشکی نیز خود اعتراف می‌کند که بسیاری از مقدمات پزشکی را از خاندان سینا یا همان هگمتانه (پایتخت مادها و پارس‌ها) اقتباس کرده است! این پیشینه برای کهن‌شهر همدان افتخاری بس عظیم در حیطه طب و طبابت به شمار می‌رود.

تصویر ۱: دندان‌کشی سستی توسط حکیم روحانی در طب عامه کهن دیار

همدان

درب حکیم‌خانه بزرگ دارالشفای و دانشگاه طب در همدان

درب حکیم‌خانه این بزرگ مرکز تدریس و درمان در ده‌ها خانه کوچک و بزرگ دو و سه طبقه با اتاق‌های بزرگ در طبقه همکف حیاط برای بیماران و اتاق‌های کوچک در قسمت فوقانی برای تدریس و اسکان داوطلبان رشته طب در هسته مرکزی شهر همدان احداث شده بود و از ابتدای خیابان عباس‌آباد (شریعتی کنونی) تا انتهای مسجد بهبهانی ادامه داشته است. هم اکنون نیز بعد از گذشت قرن‌ها هنوز این محل با آن ساختار قدیمی خود پابرجا است؛ هرچند که متأسفانه دیگر از طب و طبابت و تدریس و جلسه‌های طبی در آن‌جا خبری نیست! امروزه این محل با آن پیشینه غنی علمی به مرکز عرضه پوشاک و بازار طلای همدان تبدیل شده است! در صورتی که در عصر قاجاریه این محل اهمیت ویژه‌ای داشته و طب و طبابت در آن‌جا از رونق و شکوفایی عظیمی برخوردار بوده است. در این محل شاگردان طب نزد حکیمان نامی این دیار کهن دروس طب را می‌آموختند، بیماران نیز شفای دردهای خود را می‌یافتند و بیمارانی که نیاز به بستری داشتند نیز در همین مکان با حضور طبیبان نامی بستری شده و بعد از شفا یافتن و بهبود این محل را ترک می‌کردند. این محل در سابق حکم دانشگاه را داشته و در آن‌جا طب تدریس می‌شد و نیز مداوا و بستری بیماران در آن‌جا صورت می‌گرفت. امید

که روزی این محل و مکان مقدس بار دیگر مورد عنایت پزشکان قرار گیرد و عظمت و شکوفایی دوران گذشته را باز یابد.

اجازه نامه طب و طبابت در همدان

تا پیش از سال ۱۳۳۲ هجری قمری در کهن‌شهر همدان حکیمان این دیار بدون اجازه‌نامه رسمی به طبابت و مداوای بیماران می‌پرداختند و تنها تجربه و حذاقت و شهرت حکیمان بود که حکیمی را برتر از حکیمی دیگر معرفی می‌کرد تا اینکه در سال ۱۳۳۲ هجری قمری از سوی وزارت معارف و وزارت داخله (وزارت فرهنگ، آموزش و پرورش) و وزارت کشور طی حکمی به حاکم همدان، مظفرالملک، دستور داده می‌شود که قانون گرفتن اجازه‌نامه‌ی رسمی طبابت را با طی مرحله برگزاری امتحان اولیه به پزشکان همدان اعلام نماید. این حکم را حکومت همدان به صورت نامه به تمام حکیمان همدان ابلاغ کرده و بعد به صورت آگهی برای اطلاع عموم در سطح شهر نصب می‌کند!

وزارت معارف و اوقاف... اداره معارف. دایره امتحانات به تاریخ

۱۳۱۱/۱۱/۲۲

نمره ۱۳۹۳۴/۲۵۸۶۱.

بر طبق قسمت چهارم از ماده ۱۴ نظامنامه اجرائیه قانون طبابت مصوب دارالشورای ملی شیدالله ارکانه داوطلبان امتحان طبابت باید در تمام مواد امتحانیه دارای نمره‌ی متجاوز از (۱۰) باشند تا در جزء مقبولین محسوب گردند و چنانچه داوطلبی در یکی از مواد امتحانیه دارای نمره کم‌تر از میزان مذکور باشد در عداد مردودین از امتحانات خواهد بود.

داوطلبان فوق‌الذکر هر کدام در یک یا چند ماده دارای نمره کم‌تر از میزان فوق در نظام نامه مذکور می‌باشند در این صورت واضح است که صدور اجازه‌نامه طبابت به نام آن‌ها مخالف نظامنامه فوق‌الذکر خواهند بود.^۱

امضا

یحیی‌خان قراگوزلو

مهر وزارت معارف و اوقاف ایران

۱- سند شماره (س.ا.م.ا) شماره تنظیم ۱۰۳۰۰۴-۶۳۴۴ در آرشیوسند ملی ایران

مقدمه

طب و طبابت در گذشته این دیار کهن از شکوفایی بس اظهارگیری برخوردار بوده و صفحات زرین تاریخ طب و طبابت قدمت و سابقه پزشکی و حکیمان این دیار کهن را از پیش اسلام از مکتب آستان معلوم کرده است و سپس تا شکوفایی و عظمت بی‌نهایت آن در دوران اسلامی به ثبت رسانده است. این افتخاری بس بزرگ برای این دیار قدیمی و دارالطب آن به شمار می‌رود.

در این تالیف زندگی نامه مختصر بیست‌وشش طبیب روحانی و عالم و حاذق و نامور یک‌صدساله‌ی اخیر همدان که هر یک از خاندانی بزرگ و مشهور و معروف در طب و طبابت همدان به شمار می‌روند به رشته تحریر کشیده می‌شود. امید آن‌که مورد عنایت و توجه قرار گیرد!

قابل ذکر است که این زندگی نامه با توشه‌ای از تاریخچه طب و طبابت و شرح حال طبیبان نامی یکصد ساله اخیر همدان همراه است، با این امید که این اثر هم به زیور طبع آراسته گردد و هم مورد تحفیل و استفاده دوستداران طب و طبابت قرار گیرد.

در این اثر زندگی نامه بیست‌وشش طبیب عالی‌مقام و حاذق و معروف و مشهور از خاندان خسروی همدانی و دیگر طبیبان نامی همچون میرزا محمد ضیاءالاطباء و حکیم حاذق میرزا علی‌نقی کوثر و

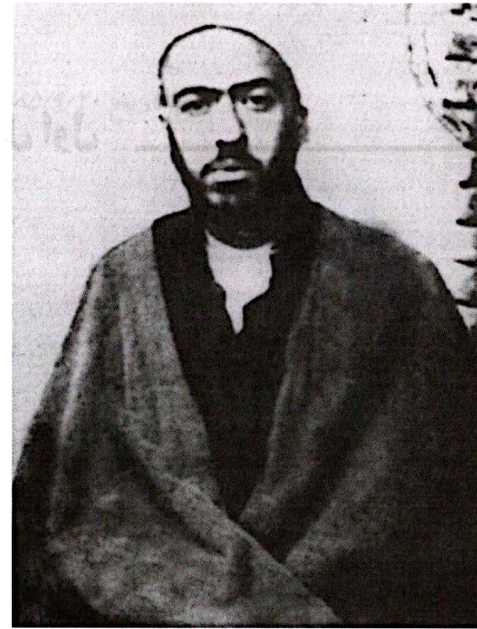
حکیم سیدحسن مدنی متخلص به (صفالحق) و حکیم میرزا نظرعلی طبیب همدانی که تمامی آنان از چهره‌های معروف و مشهور طب و طبابت همدان بوده‌اند معرفی خواهند شد. امید آن‌که این تألیف مورد توجه محققان و اهل فن قرار گیرد.

به تاریخ ۱۳۸۵/۹/۲۰

فصل اول

حکیم حاج میرزا

جواد انصاری همدانی

تصویر ۲: حکیم متقی، عارف دل آگاه طیب حاذق شیخ محمدجواد انصاری همدانی

عارف دل آگاه حکیم حاج میرزا جواد انصاری همدانی

حکیم عالیقدر، عارف دل آگاه، شاعر شیرین سخن و عالم متقی، آیت اله حاج شیخ محمدجواد معروف به شیخ جواد انصاری همدانی لرنزد حاج ملافتحعلی همدانی و خانم ماه رخسار السلطنه، از عرفا و علمای مشهور همدان در سال ۱۳۲۰ هجری قمری مطابق با ۱۲۸۰ شمسی در کهن شهر همدان در خاندانی مشهور به ژهد و تقوا و عرفان متولد شد و در تحت توجهات پدر بزرگوارش که عالمی متقی و زاهدی بی مانند بود رشد یافت. این عالم متقی و حکیم توانا در ابتدا تحصیلات مقدماتی و علوم دینی و حکمت و فلسفه و عرفان را نزد پدر دانشمند خویش فراگرفت و سپس در هشت سالگی تحصیلات حوزوی خود را در همدان شروع کرد و مقدمات فقه و اصول و فلسفه و منظومه سبزواری را نزد عالم دانا سیدعلی عرب نجفی فرا گرفت. سپس برای کسب علوم عالیه دینی و پزشکی در حدود سال ۱۳۴۸ هجری قمری به قم سفر کرد. وی سالها در قم از محضر بزرگان و مشاهیر و فضیلا بزرگ قم و حوزه علمی کسب دانش کرد و در حلقه تدریس مرحوم حاج شیخ عبدالکریم حائری وارد شد و حدود پنج سال از محضر پُر فیض این عالم ربانی بهره مند شد. آنگاه پس از نیل به مدارج عالی علمی در سن ۲۴ سالگی موفق به دریافت درجه اجتهاد گشت. از ایشان نقل است که: پسر بچه ای از

اقلیت یهود (کلیمی) همدان به بیماری سختی مبتلا بود و والدین او بیمار را تا آمریکا و اسرائیل نیز برده بودند ولی شفا به دست نیامده بود تا آنکه کودک بیمار را به حضور این حکیم حاذق و توانا آوردند. او بیمار را معالجه کرد و بر اثر این اتفاق خانواده یهودی، اسلام آوردند. این حکیم توانا علاوه بر پزشکی به روش سنتی و گیاهی، گاه نیز برای تقویت روح و جسم از روش های درمان روحی (روان شناسی) استفاده می کرد. این حکیم متقی علاوه بر طی مدارج علمی و شهرت به فقاہت و زهد و تقوا در شعر و شاعری نیز توانا و دارای قریحه و ذوقی سرشار بود و در سرودن اشعار عرفانی و ادبی به لقب «فانی» تخلص می کرد. از آثار این حکیم توانا در تذکره های ادبی به جای مانده آثاری نغز و دلنشین در دست است که نشانگر ذوق سرشار و طبع روان وی است. این حکیم جلیل القدر و عارف دل آگاه و زاهد متقی سرانجام در روز جمعه ۹ اردیبهشت ۱۳۳۹ هجری شمسی مصادف با دوم ذیقعدہ ۱۳۷۹ هجری قمری در همدان دعوت حق را لبیک و جهان فانی را بدرود گفت و پیکر پاک او در گورستان علی بن جعفر قم به خاک سپرده شد.

به روی سنگ مزار این عارف سوخته عشق این بیت نغز نقش

بسته است:

بنمای به (فانی) ز کرم یک نظر ای دوست

کان سوخته در راه تو شد کشته و مهجور

فصل دوم

حکیم سید خسرو خسروی همدانی

تصویر ۳: حکیم عالیقدر، عالم متقی، سیدخسرو و خسروی همدانی
بزرگ‌خاندان طب و طبابت خسروی در کهن‌شهر دارالطب همدان

شرح حال حکیم متقی، سید جلیل‌القدر، سیدخسرو
خسروی همدانی

در ابتدای قدرت‌گیری سلسله‌ی قاجاریه روان‌شاد میرشیر
سلطان‌حسین‌خان میش مست‌هراتی از شهر هرات به ایران هجرت
کرد و در همدان رحل اقامت افکند. وی در این شهر به آموختن
دروس حوزوی مشغول شد و از محضر پر فیض او شاگردان علوم
دینی بهره‌مند شدند. از این عالم متقی و استاد حکمت و فلسفه
فرزندی نابغه در طب و طبابت باقی ماند که تا به امروز نیز کهن‌شهر
دارالطب همدان به وجود چنان حکیم متقی و آگاهی مفتخر است!
این فرزند رشید و عالم بی‌نظیر و استاد بزرگ فلسفه، حکمت،
اجرام، علوم غریبه و جفر، حکیم سیدخسرو همدانی فرزند میر شیر
سلطان‌حسین‌خان میش مست‌هراتی است.

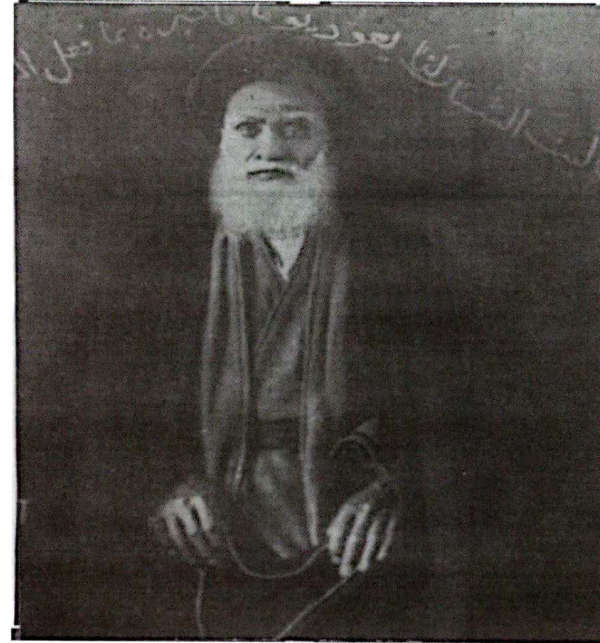
این حکیم حاذق و عالم متقی در همدان متولد شد و دروس
ابتدایی و مقدماتی را در محضر پدر عالم و دانشمند خود فرا گرفت،
سپس به حوزه علمیه رفت و به مکتب طب و طبابت استادان بزرگ
همدان وارد شد و از محضر بزرگان و استادان نامی طب و طبابت
بهره‌مند گردید. بر اثر هوش و ذکاوت بارز خویش طولی نکشید که
شود نیز به حکیمی حاذق و عالمی آگاه و دانشمندی بی‌نظیر تبدیل
گردید.

این حکیم توانا در طب و طبابت ید بیضائی داشت و سلسله و طایفه خسروی افتخار فرزندی و انتساب او را دارا است.

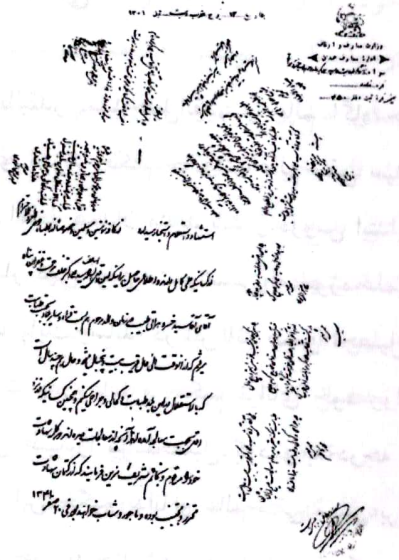
شایان ذکر است که اغلب فرزندان این خاندان در طب و طبابت حاذق بوده و از عالمان دینی و حکمای روحانی این شهر کهن به شمار آمده‌اند! و گزینش نام خانوادگی خسروی از سوی حکیم خسروی خود نشانی از شهرت و معروفیت اوست!

حکیم سید خسرو بعد از فراغت از تحصیل طب و علوم دینی و گرفتن اجازه‌نامه طب و طبابت از بزرگان طب این دیار کهن در همدان در درب حکیم‌خانه به خدمت بیماران دردمند مشغول شد. به مدد حذاقت و تجربه و مهارت کاملی که در طب داشت هر روزه‌ها بیمار به او مراجعه می‌کردند و به لطف نفس مسیحائی این حکیم روحانی و حاذق شفای خود را بازمی‌یافتند، به گونه ای که آوازه او از مرزهای همدان گذشت و به سایر نقاط ایران رسید. به همین مناسبت از تمامی شهرهای ایران بیماران به نزد او می‌آمدند و از تجربه و حذاقت او بیماری آن‌ها شفا می‌یافت و سلامت بیماران تأمین می‌شد. این بزرگ مرد آگاه و عالم متقی و سید جلیل‌القدر در طول ۱۰۰ سال عمر پر برکت خویش مدت ۸۰ سال را در خدمت بیماران و تدریس علوم دینی و طب گذرانید و از محضر پر فیض او شاگردان بی‌شماری در طب و علوم دینی بهره‌مند شدند و بیشتر شاگردان طبی او بعدها از جمله طبیبان نامی همدان گردیدند.

از این حکیم حاذق و عالم آگاه ۳ پسر به نام‌های سیدرضا خسروی همدانی، سیدمحمدعلی خسروی همدانی و سیدعلی‌اکبر همان خسروی به جا مانده‌اند که هر سه از بزرگ‌ترین و پرافتخارترین حکیمان دیار کهن همدان به شمار آیند. قابل ذکر است که حکیمان سیدرضا و سیدمحمدعلی همزمان با هم به دنیا آمدند (دوقلو بودند) ولی متأسفانه سیدرضا در سنین جوانی بدرود حیات گفت و از او فرزندی رشید و عالم و حکیم به جای ماند که به نوبه خود برای طب و طبابت همدان افتخارآفرین بودند. سرانجام این حکیم عالم و حاذق در مرز ۱۰۰ سالگی در کهن شهر همدان جهان فانی را بدرود گفت و در همدان به خاک سپرده شد. روانش شاد و نام و یادش تا ابد جاویدان باد.

تصویر ۴: حکیم حاذق، عالم متقی، حکیم سیدعلی اکبرخان خسروی همدانی فرزند سید خسرو خسروی همدانی

استشهاد طبابت آقا سیدعلی امیرخان هراتی

تصویر ۵: گواهی سه طبیب همدانی دکتر بدیع الحکما، دکتر سیدعلی الحکما، دکتر محمدضیاءالاطبا همدانی و پنج عالم همدانی در استشهاد طبابت حکیم سیدعلی اکبرخان خسروی همدانی فرزند سید خسرو همدانی

شرح حال حکیم حاذق، عالم متقی، سیدعلی اکبرخان
خسروی همدانی

حکیم عالیقدر، سیدجلیل‌القدر و عالم آگاه حکیم سیدعلی اکبر خان خسروی فرزند حکیم حاذق و عالم متقی سیدخسرو هراتی در کهن‌شهر دارالطب همدان متولد شد و دروس ابتدایی را نزد معلمان ادیب این دیار کهن فراگرفت و سپس به حوزه علمیه رفت و دروس حوزوی را به پایان رساند. در این اثنا ضمن تحصیل دروس حوزوی تحت توجهات پدر عالم و حکیم توانای خود روان‌شاد سیدخسرو هراتی دروس طب را نیز تحصیل کرد و به درجه عالی در طب و طبابت رسید. این حکیم توانا و عالم متقی سپس برای تکمیل دانش طب و طبابت خود به چند شهر مهم ایران سفر کرد و از دروس طبی استادان نامی ایران‌زمین بهره‌مند شد و به درجات ممتاز در فن طب و طبابت رسید.

این حکیم توانا بعد از پدر، مقامی والا در طب بوعلی سینایی پیدا کرد و در نزد مردم از شهرتی خاص برخوردار گردید. به خاطر حذاقت و مهارتش در طب و طبابت هرروز ده‌ها بیمار دردمند به حضورش می‌رسیدند و به لطف دانش و مهارت وی شفای دردهای خود را به دست می‌آوردند.

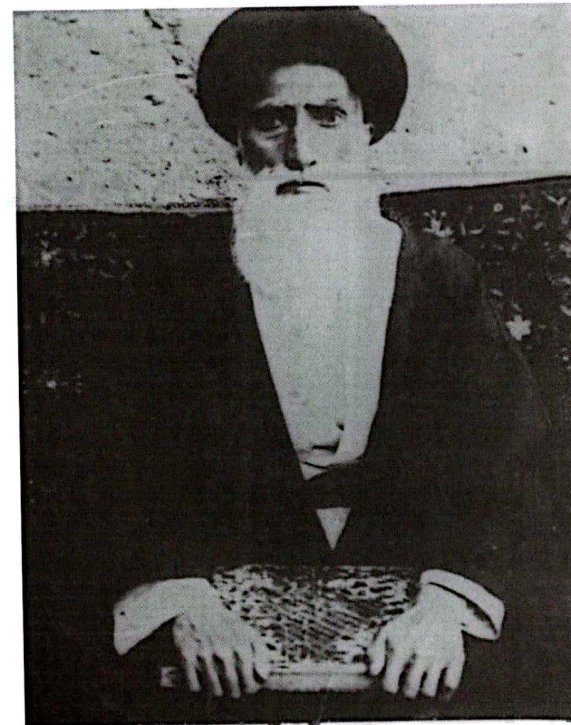
در گذر زمان شهرت این حکیم حاذق از مرزهای همدان گذشت

به گونه ای که از سایر شهرهای ایران نیز بیماران بی‌شماری برای مداوای بیماری خود به او مراجعه می‌کردند. این طبیب با مهر و محبت و حاذق در سال ۱۳۰۱ توسط اداره معارف همدان از وزارت معارف ایران تقاضای صدور تصدیق نامه رسمی طبابت نمود و به پوست درخواست نامه خود استشهاد مردمان و سه طبیب عالیقدر همدان یعنی دکتر بدیع‌الحکماء، دکتر صدیق‌الحکماء، و دکتر طبیب‌الاطباء را که استشهاد او را تأیید نموده بودند به مرکز ارسال کرد. سرانجام به این طبیب توانا که دروس طب یونانی و بوعلی سینایی را کاملاً تحصیل کرده بود اجازه طب و طبابت داده شد. او حدود ۷۰ سال در خدمت مردم به شغل طبابت مشغول بود و سرانجام در این دیار کهن، جهان را بدرود گفت و در همدان به خاک سپرده شد.

1) **فصل پنجم در بیان فضیلت علم و تقوی**

فصل چهارم

حکیم سید محمد علی خسروی همدانی

تصویر ۶: حکیم حاذق، سیدجلیل القدر، حکیم محمدعلی خسروی همدانی، فرزند سیدخسرو همدانی

شرح حال حکیم حاذق، عالم متقی سیدمحمدعلی

خسروی همدانی

حکیم حاذق، عالم متقی و مجتهد، سیدمحمد علی خسروی همدانی از نوادگان سیدخسرو همدانی در کهن شهر همدان متولد شد. وی تحصیلات خود را در این شهر آغاز کرد و از دروس مقدماتی بزرگان این دیار استفاده برد. سپس به حوزه درس طب و علوم دینی همدان وارد شد و از کلاس‌های مفید و متعالی بزرگان و عالمان دینی و طب این شهر بهره‌مند گشت تا آنجا که خود نیز از جمله حکیمان نامی و عالمان بزرگ این دیار کهن به شمار آمده است!

حکیم سیدمحمدعلی خسروی علوم دینی، فلسفه و حکمت و طب و نجوم و ریاضیات و علوم غریبه و جفر و سایر علوم متداول زمان خود را با استعداد خدادادی به نحو احسن فرا گرفت و بدان حد و درجه رسید که بیشتر علمای شهر همدان هر مشکلی که داشتند نزد او مطرح می‌کردند و او نیز ضمن ارایه پاسخ صحیح حتی نام کتب و صفحات مراجع آن‌ها را نیز برای پرسشگران بازگو می‌کرد! او در طب مقامی عظیم یافت و از جمله حکیمان حاذق و نامی و نامور همدان به شمار آمده است.

او در طول ۶۷ سال عمر پربرکت خود مدت ۴۰ سال را در خدمت و مداوای بیماران همدان و شهرهای دیگر ایران بسر برد و از او درباره رموز و فنون و ظرایف طب و طبابت حکایت‌ها نقل شده

است. علاوه بر مداوای بیماران او مدتی نیز در حوزه طب و علوم دینی همدان به تدریس مشغول بود و از کلاس‌های بسیار پررونق او شاگردانی بی‌شمار بهره‌مند شدند که آن‌ها نیز بعدها از جمله حکیمان و عالمان دینی معروف همدان به شمار آمده‌اند!

این حکیم حاذق و عارف سوخته‌دل در محله حاجی و سر گذر همدان به طب و طبابت مشغول بود و علاوه بر معاینه و معالجه بیماران در بیشتر مواقع داروهای رایگان نیز به بیماران و مستمندان می‌داد. در مطب (محکمه) این حکیم توانا و در اتاقی مخصوص تمامی داروهای گیاهی بومی الوندکوه و سایر گیاه‌های کوهی ایران‌زمین و داروهای منطقه استوایی موجود بود و این حکیم در مواقع ضروری از آن‌ها به بیماران به‌صورت رایگان انفاق می‌کرد! هنوز کهن‌سالان همدانی از مهر و محبت و انسان‌دوستی و کمک و یاری او به بیماران و حذاقت او در امر طب و طبابت حکایت‌ها نقل می‌کنند! از این حکیم حاذق و نامی فرزندی عالم و طبیبی توانا باقی ماند که او نیز افتخاری بزرگ در طب و طبابت همدان به شمار آمده است. این فرزند برومند روان‌شاد حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی بود که در طول بیش از ۱۱۰ سال عمر خود مدت ۸۰ سال در خدمت مداوای بیماران همدان مشغول بود و در سال ۱۳۱۰ از دانشگاه تهران موفق به اخذ اجازه‌نامه رسمی طب و طبابت گردید. از او کتابی وزین و سودمند به نام داروهای تندرستی از سوی دانشکده

داروهای همدان و به همت مدیر مدبر آن دکتر اقبالی همدانی با خط خوش حکیم به چاپ رسید. این اثر نفیس یادگاری عظیم در طب سنتی و قانون بوعلی سینا به شمار می‌رود. حکیم به غیر از این کتاب، دارای کتب دینی و نجومی به‌صورت خطی بوده که تاکنون به چاپ نرسیده‌اند. حکیم سیدمحمدعلی خسروی نیز صاحب چند باب دینی، نجومی، ریاضی و طبی بوده که متأسفانه از آن‌ها اثری در دست نیست و گویا بر اثر جابجایی مکانی از بین رفته‌اند. این حکیم حاذق سرانجام در سن ۶۷ سالگی در همدان بدرود حیات گذشت و در گورستان قدیمی همدان به خاک سپرده شد.

الحمد لله الذي جعل في خلقه حكمة وعبرة
للمؤمنين الذين يتفكرون في آياته
ويعلمون ان كل شيء عنده بقدر معلوم
والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في خلقه حكمة وعبرة
للمؤمنين الذين يتفكرون في آياته
ويعلمون ان كل شيء عنده بقدر معلوم
والله اعلم بالصواب

الحمد لله الذي جعل في خلقه حكمة وعبرة
للمؤمنين الذين يتفكرون في آياته
ويعلمون ان كل شيء عنده بقدر معلوم
والله اعلم بالصواب

فصل پنجم

الحمد لله الذي جعل في خلقه حكمة وعبرة
للمؤمنين الذين يتفكرون في آياته
ويعلمون ان كل شيء عنده بقدر معلوم
والله اعلم بالصواب

حکیم سید رضا خسروی همدانی

الحمد لله الذي جعل في خلقه حكمة وعبرة
للمؤمنين الذين يتفكرون في آياته
ويعلمون ان كل شيء عنده بقدر معلوم
والله اعلم بالصواب

Handwritten text in Urdu script, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to fading and bleed-through.

Handwritten text in Urdu script, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to fading and bleed-through.

فصل ششم

حکیم سید محمد خسروی ہمدانی

Handwritten text in Urdu script, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly illegible due to fading and bleed-through.

تصویر ۷: حاجی سیدمحمد خسروی همدانی

حکیم حاذق حاجی سیدمحمد خسروی همدانی

حکیم متقی و عالم آگاه، سیدمحمد خسروی همدانی در کهن شهر و دارالطب همدان متولد شد. تحصیلات مقدماتی زمان خود را نزد پدر عالم و حکیم دانشمند خویش فرا گرفت. سپس برای تحصیل دروس علوم دینی، فلسفه، عرفان و طب به حوزه علمی همدان وارد شد و از محضر استادان بزرگ حوزوی این شهر بهره‌مند گشت. پس از پایان دروس حوزه‌ای و علوم دینی جهت فراگیری رشته طب به یونانی (بوعلی سینایی) علاوه بر استفاده از محضر استاد بزرگ طب همدان، حکیم عالیقدر حاج میرزا علی نقی کوثر و دریافت اجازه‌نامه طب و طبابت از این حکیم بزرگ، برای بهره‌مندی بیشتر از دانش پزشکی به چند شهر مهم ایران همچون اصفهان و شهرهای دیار خراسان و تبریز سفر کرد و از کلاس درس طب و نجوم و فلسفه استادان بزرگ این حوزه‌های طبی نیز بهره‌مند شد و از استادان دو شهر بزرگ در اصفهان و خراسان نیز به دریافت اجازه‌نامه طب و طبابت اولیق یافت.

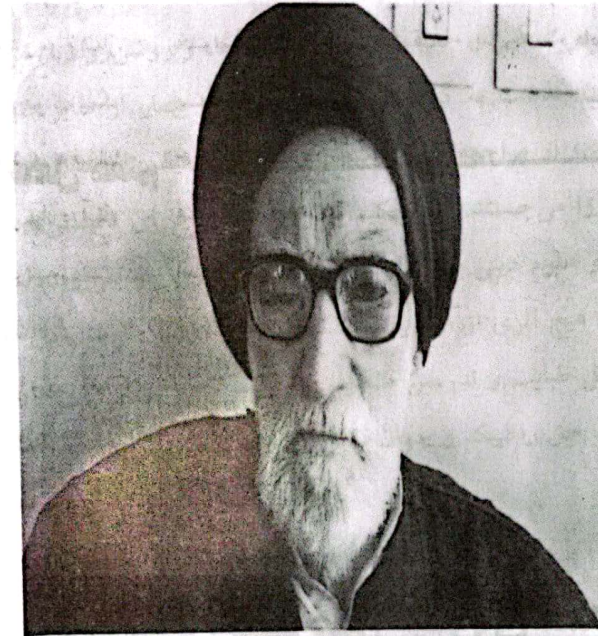
این حکیم متقی و عاشق دلباخته طب و علوم دینی پس از ۲۰ سال تحصیل سرانجام به همدان بازگشت و در درب حکیم‌خانه همدان که بزرگ مرکز طب و طبابت در همدان بود مطبی تأسیس کرد و وی در کنار مداوای بیماران به تدریس نیز اقدام کرد و

شاگردانی بسیار از محضر این حکیم بهره‌مند شدند که بعدها خود از جمله حکیمان نامی این دیار کهن گشتند.

شهرت طبی و حذاقت این حکیم دل‌آگاه و روشن‌روان از مرزهای همدان گذشت به گونه‌ای که هر روز ده‌ها بیمار از سایر شهرهای ایران به او مراجعه می‌کردند و در محضر پرفیض او شفا و مداوای خود را می‌جستند. این حکیم دانا و دانشمند دارای تألیفاتی چند در طب و علوم دینی بود اما متأسفانه تمامی آثار او از بین رفته است و اکنون هیچ اثری از او در دست نیست. وی مدت ۴۰ سال در همدان به شغل طبابت و تدریس مشغول بود و سرانجام نیز در این دیار کهن دعوت حق را لبیک و جهان فانی را بدرود گفت.

فصل هفتم

حکیم سید احمد علی خسروی همدانی

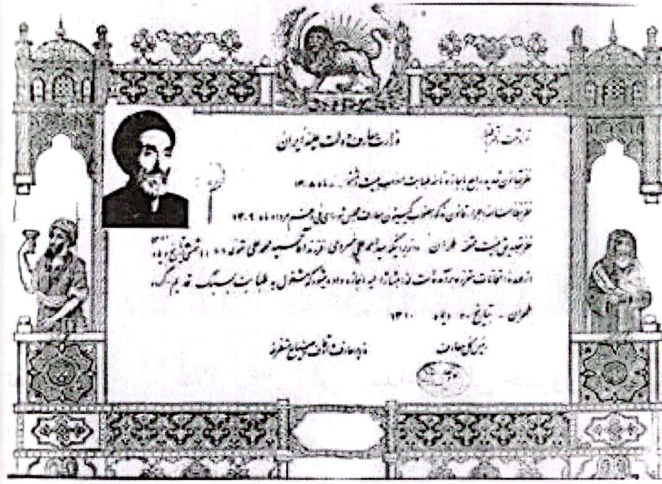

تصویر ۸: حکیم حاذق، عالم متقی، سیداحمدعلی خسروی همدانی،
فرزند حکیم سیدمحمدعلی خسروی همدانی، دارای اجازه‌نامه طبابت
از وزارت معارف در سال ۱۳۱۰ شمسی (عکس از مهندس جعفر
نیلیان)

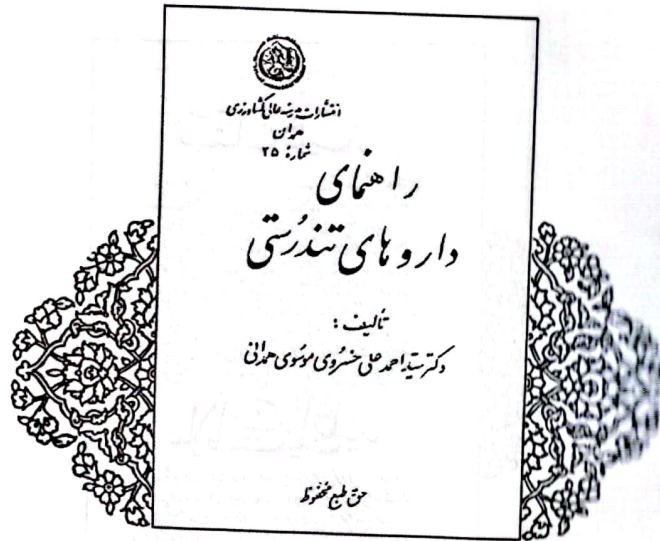

تصویر ۹: حکیم حاذق، عالم متقی، سیداحمدعلی خسروی همدانی

تصویر ۱۰: اجازه نامه حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی از وزارت معارف ایران، در سال ۱۳۱۰ شمسی

تصویر ۱۱: کتاب نفیس راهنمای داروهای تندرستی تألیف حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی، از انتشارات مدرسه عالی کشاورزی همدان

سند گلیته

بسم الله الرحمن الرحيم ...
 این سند گلیته ...
 ...
علامت نگلیته

اول در روز ...
 ...
 ...

صفحه ۲۰۲ کتاب و راهنمای داروهای تندرستی به خط دکتر سید احمد علی خسروی موسوی همدانی

تصویر ۱۲: صفحه‌ای از کتاب نفیس (راهنمای داروهای تندرستی)
 تألیف حکیم عالیقدر سید احمد علی خسروی همدانی

« قال ابن سینا کل بعلی علی نیست بلده »
 « بروعی سینا فرموده است هر بیماری دارد داده میشود از گیاه شهر خودش »

دکتر سید احمد علی خسروی
 شماره نظام پزشکی ۱۲۱۳۶
 تلفن: ۳۶۱۲۶

نام بیمار: ...
 نوع بیماری: ...
 تاریخ: ...

رژیم دارو
 ...
 ...
 ...

۱۲۳ همدان - خیابان شهاد - درب حلاج خانه طبقه دوم
 نسخه را همراه باورید

نمونه خط حکیم سید احمد علی خسروی همدانی در
 نسخه بیماران با شماره نظام پزشکی ۱۲۱۳۶

حکیم عالیقدر، سیداحمدعلی خسروی همدانی
فرزند سیدمحمدعلی حکیم خسروی همدانی

سیدجلیل‌القدر و حکیم حاذق سیداحمدعلی خسروی موسوی همدانی فرزند حکیم سیدمحمدعلی خسروی موسوی همدانی در هجدهم آذرماه سال ۱۲۷۶ هجری شمسی در کهن‌دیوار همدان به دنیا آمد. او در هفت‌سالگی به تحصیل روی آورد و علوم مقدماتی را فراگرفت. پس از آن هم چون دیگر شاگردان و کارآموزان در درس طب پدر بزرگوارش حاضر شد و سال‌ها علاوه بر درس‌های طب، ریاضی، نجوم، جفر و فلسفه را نیز آموخت. در راستای این آموزش‌ها وی تنها به مدرسه علمیه همدان اکتفا نکرد و در مدارس علمیه چند شهر دیگر نیز به تحصیل علوم حوزوی پرداخت. او از ۲۵ سالگی به طبابت مشغول گشت. وی هنگام تأسیس دانشکده‌ی پزشکی دانشگاه تهران به آن‌جا رفت و مدت سه سال به تحصیل پرداخت و پس از گذراندن امتحان‌های مربوطه به اخذ پروانه رسمی طبابت توفیق یافت.

پس از آن به همدان مراجعه کرد و همچون گذشته به امر طبابت و تحقیق و تألیف در زمینه طب سنتی و تدریس طبابت مشغول گشت و شاگردان بسیار تربیت کرد. حکیم سید احمد علی خسروی موسوی علاوه بر طبابت، در علم جفر و نجوم نیز دارای استعدادی بی‌نظیر بود

با آن‌ها که در عصر حاضر کم‌تر کسی را در علم جفر به استعداد ایشان می‌توان یافت. از حکیم خسروی کتابی به نام راهنمای داروهای تندرستی به خط خود حکیم و به همت مدرسه عالی داروهای همدان در سال ۱۳۵۲ به چاپ رسیده است. شایان ذکر است که این کتاب ابتدا به زبان عربی و با عنوان (تحفه الاحمدیه) تألیف شد اما از آن‌جا که برای همگان قابل استفاده نبود به فارسی ترجمه شد و با عنوانی که گفته آمد زیور طبع یافت.

در مقدمه کوتاه کتاب می‌خوانیم: «پس از آن که سال‌های متمادی این بشر روی دستور معالجات قدیم و جدیده عمل کردم و هریک از آن فریاد و ادویه مناسب با آن را در محل و مورد آن به تجربه رسانیدم به این نتیجه رسیدم که دستورات اطبای قدیم که سال‌ها بوده تجربه و آزمایش قرار گرفته است در معالجه اثر امراض متقن و دقیق و خلل‌ناپذیر است.

شما در برخورد به این‌که عن‌قرب ممکن است که مردم از استفاده از این گونه مطالب محروم شوند و زحمات چندین ساله قدما را در رفته از بین برود لذا شروع به تدوین و ترکیب کتابی موسوم به «تحفه الاحمدیه» به زبان عربی نمودم.

پس از مدتی معلوم شد که مردم امروز عاجز از درک معانی کلمات و زبان عرب‌اند. پس اقدام به نوشتن این کتاب نمودم و سعی کردم که حتی‌المقدور به فارسی باشد و بدان نام داروهای

تندرستی دادم.»
 در بخش دیگری از مقدمه می‌خوانیم: «بنا بر خواهش و تقاضای بعضی از دوستان که نسبت به این جانب سمت بزرگی و آقایی دارند این فقیر سیداحمدعلی خسروی فرزند حکیم سیدمحمدعلی خسروی مقداری از ادویه و عقاقیر را که خواص آنها راجع به امراض بسیار به تجربه رسیده بود و لایق عرضه به دوستان بود از جهت اطاعت خواهش آنان در این چند ورق گنج‌ناییده و به معرض تحریر درآوردم و چون استعمال آن ادویه موقوف بود به شناختن امراض مختلفه به آن پس به ذکر امراض و علامات و معالجات آن نیز به اسهل عبارات و اوضح اشارات پرداخته که بر خوانندگان و تلاوت‌کنندگان محترم مختصر و آسان گردد و شروع از امراض و ادویه سر نمودم تا به هر عضوی منتهی گردد.»

بعون الله تعالی و حسن توفیقه و مشیته و ضمناً به قلیلی از اقوال و گفتار اطبای متجددین امروزه در امراض و معالجات با ذکر اصلی از آن دو برای معالجه پرداختم!»

این کتاب سال‌ها در بستر خاموشی ماند تا آن‌که آقای دکتر علی اقبالی، رییس مدرسه عالی کشاورزی همدان، آن را جزو انتشارات این مدرسه منتشر کرد.

دکتر اقبالی در یادداشتی بر کتاب نوشته است:

«این کتاب نوشته حکیم عالی‌قدر سیداحمدعلی خسروی همدانی

از آن فعالیت‌ها به شمار می‌رود و امکان دارد که مطلوب و مجذوب پاره‌ای از ارباب دانش قرار گیرد. نویسنده که از حکما و اطبای هفتاد سال شهر همدان است از هفتاد سال پیش با نهایت شادابی و علاقه به طب سنتی ایران تجدید حیات داده و قسمتی از آنچه را که از دانشگان به جا مانده و در اثر بی‌توجهی رو به زوال می‌رفت در بزم آزمایش و تجدید عمل قرار داده و با طب جدید مقایسه کرده و تطبیق داده است»

این کتاب در سال ۱۳۵۲ از سوی مدرسه عالی کشاورزی همدان منتشر شد و در دسترس عاشقان طب سنتی قرار گرفت. این حکیم عالی‌قدر پس از سال‌ها خدمت به مردم همدان و سایر شهرهای ایران در انجام در روز پنج‌شنبه بیست‌تیرماه سال ۱۳۸۱ در همدان بدرود حیات گشت و در گورستان باغ بهشت همدان به خاک سپرده شد. یاد و نامش تا ابد جاوید باد.

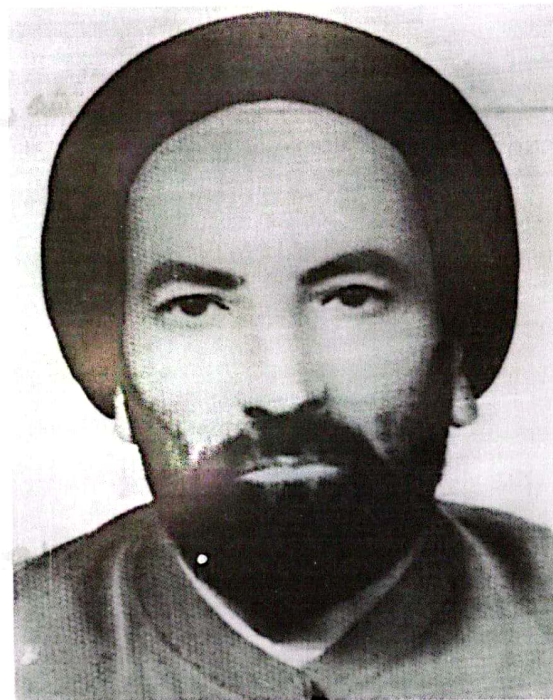
فصل هشتم

حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی

تذکره سیدالاحسن خاوری
فصل هشتم
حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی
تذکره سیدالاحسن خاوری
فصل هشتم
حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی

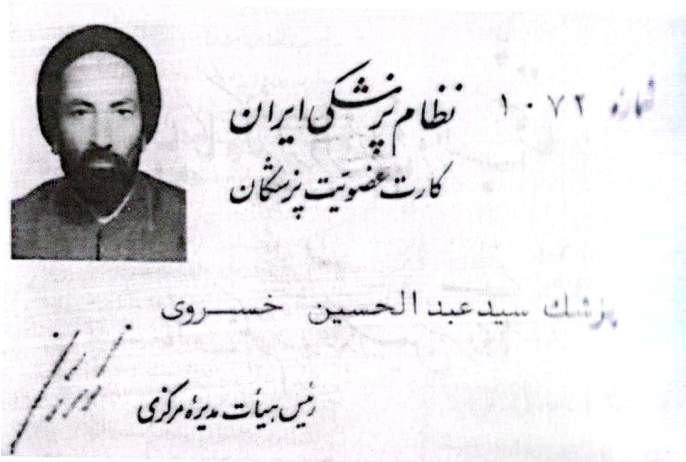
تصویر ۱۷: حکیم سید عبدالحسین خسروی در لباس روحانیت

تصویر ۱۶: حکیم سید عبدالحسین خسروی

تصویر ۱۸: اجازه‌نامه‌ی طبی حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی از وزارت معارف دولت علیه ایران در سال ۱۳۱۰ شمسی

تصویر ۱۹: کارت نظام پزشکی حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی

جایگاه گذاردن داغ در طب سستی
تألیف حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی

تصویر ۲۰: جایگاه گذاردن داغ در طب سستی - تألیف حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی، خطی، به قلم حکیم خسروی

سید عبدالحسین خسروی همدانی در سطح خبر و
سطح رو را ورده و بر رسم برهان تقدم حصول
میگرداند و اینست که مقبول نظر معظم المصلحان در
سند طبع و فشران بر اینست و بناسبت این اثر را
انکه او را بدو الاخری کن الظاهر موسوم شد
و انشاء الله تعالی بوضع مشهور آن در ضمن
باب این خواهد شد و معنی بنامه گردانند
مقام بر عنوان اسم بلی علم طب و طب سستی
عنوان این جزیه نظری که عملی باشد و در کتب
عملی که مشتمل بر علمای و این بر دو قسم است حفظ
صحت گردانند بر این معنی است و علاج کبر
گردانند بر این مرتبه است و انکه بر ناآنها و
ضعف اول و با اخلای این دو قسم است تا انچه
این سنسار هر دو که تقابل این صحت و مرض را
مقابل عدم و فلک داشته است و با خارج از تقا

هذا
کتاب داغ الاخری
کن الظاهر

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین وصلى الله على محمد وآله
الطاهرین اما بعد این مختصر است در بیان
دستور گذاردن داغ در بعضی از امراض حسنی
جائز جفا طب امای که عارضه زاده و ضعیف

تصویر ۲۱: صفحه‌های اول و دوم کتاب جایگاه داغ در طب سستی
تألیف حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی، خطی، به قلم حکیم

اثبات خلافت

امیر المؤمنین علیه السلام

تألیف

حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی

تصویر ۲۴: کتاب اثبات خلافت امیر المؤمنین علیه السلام، تألیف حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی، خطی

امیر الله الرحمن الرحیم

المراد به رب العالمین و صلی الله علیه و آله
 و المراد بالمؤمنین الطاهرین و جعله امیر المؤمنین
 الامام است در اثبات خلافت با صحابۀ
 امیر المؤمنین علی بن ابیطالب از اولاد ائمه
 السلام علیه و علیهم اجمعین که از
 صلوات را بصوری ثلاث حقه ان بزرگوار
 و اهل بیت با درنازی از غیر ملامت لانا
 چنانچه در شان دین مجاهد و شهادت
 اباسا حلیت و حقیقت بیمانند و هرگاه کسی
 از این اصناف و درین بکر و شایسته
 بر آن اهل بیت و خلافتان از ترجیح بر
 ائمه اهل بیت را در انحصار و مشغول بر ادله
 حلاله و نظایر معتولۀ عند المؤمنین

و بجا نبراهست که ایضا لای طلب بنای بدینی
 با اخیانت خفه بر باند و سینه با کمال برین
 و جلد و خراش از برادران عزیز برستی چشمه صحت
 میدادیم ای مسلمانان دنیا را شرف و بختی من
 چرا مسئله امانت و خلافت را بگردانید
 از کتان شریف مطهره است با و بخرام و سینه
 خود مورد اختلاف قرار داد و ایله که بعضی
 در سواد صلی الله علیه و آله از برادران
 از شهادت بگرد و بدون ظنیه از دنیا رفتی
 بیکر نه مسلمانان اصحاب میزیند و او بکر را
 فخر خلافت بگردید و بعضی علیه السلام و
 تا زنده بگردید بزرگوارش هر یک را ایضا از
 ظنیه بداند و در صورتیکه این طایفه
 اشکال ندارد و در صورتیکه فخر اهل
 بیتان و مسلمانیان بنده است که بعضی
 بعد از خورش سبب شران که بر ما من
 و از شهادت ما شرمناکین ظنیه من الکون
 ظنیه و پیش نا قصص صگرد و لذات

تصویر ۲۵: اولین صفحه کتاب اثبات خلافت امیر المؤمنین علیه السلام، تألیف حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی، خطی

جلد اول

از کتب :

برهان قویم

در عظمت طب قدیم

از گفتار بوعلی

تلم : سید عبدالحسین خسروی پزشک همدان

حق طبع محفوظ و متنس مؤلف است

اورد بیشت ۱۳۳۳

از نشریات کتابفروشی حافظ همدان

شرکت چاپ پارس همدان

قیمت یازده ریال

تصویر ۲۶: جلد کتاب برهان قویم در عظمت طب قدیم از تألیفات

حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی

مقدمه

ندیده چشم زمان اینکه نفل باهری را
کنند از بن و چارش نفل پشاستند

چون در این اوان بوسیله تبلیغات و ترویقات نامتصابیه طب
جدید را ترویج داده و اندیشه شیعیانیه را باهلا درجه کمال رسانیده‌اند
و این شهرت می اصل سرتاسر جهان را گرفته است بطوریکه اسباب
تفرج جامعه بشریه را از طب قدیم فراهم آورده اند نحویکه امریه
آنها مشتبه گردیده مجبورا از استفاده طب باستانی و نباتات و عقاقیر
بکلی محروم گشته اند و کسی هم از دانشندان در این فن در
سد و رف این اشتباه کاری برنیامده است تا اینکه اینجانب باین سبب
سبب دیگری که عفریسمذکور میکرده دامن همت را بکبر زده و از خدای
متعالی طلب باری نموده این خدمت بنوع را اختیار کرده کتابی که مستعمل
بر ادله محکمه و راهین حقنه میبایند برشته تحریر در آوردم تا رفع
اشتباه از هر عاقل و متصفه دوی غرضی بنماید و آنرا به برهان قویم در
عظمت طب قدیم نام نهادم و بخواهش جمعی از دوستان مطالب او را
بدره میلاد خاتمه داده تا نفع عام و فائده اثر تمام باشد و بنده گنم
خیال داشتم که مجله‌ای موسوم بگفتار بوعلی مناسبت جشن هزارمین
سال تولد ایشان بنویسم که از این زمان زمان ممانت اقربان و قدرانی می
پایان بجهد آینه‌نگاران بیادگار گذاشته شود و از ذرات جلیله کشور
نقاضی نشر آنرا نمودم پس از خراستن مقدمات قانونی از ما و تقدیم
آن بدون کم و زیاد بفرمانداری همدان و گذاردن هزینه شش مده آن
مجله را در بانک و قریب بدو سئال انتظار می‌رود عریضه تکماری بهر کتر

۲۷: اولین صفحه کتاب برهان قویم در عظمت طب کهن

به قلم عبدالحسین خسروی همدانی

(طیب خسروی)

قال این کتاب در ادای علی است بدو
برقی فرموده است هر سال دارو داد می شود از کجا شعر خودش

نام پندای تاریخ

اطعام از موز و سیب این سال را از کوزه در روز ۱۵ آذر
مخرج ناله در میان این سال از کوزه در روز ۱۵ آذر
روز شنبه ۱۳۰۵ هجری قمری ۱۳۰۵ هجری قمری
تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۰۵ هجری قمری
تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۰۵ هجری قمری
تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۰۵ هجری قمری
تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۰۵ هجری قمری
تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۰۵ هجری قمری
تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۰۵ هجری قمری

هر چه مانگفته ایم نخورید پرهیز نمائید
برقشد است سعه و همراه با دوره شماره ۱۰۷۲
غیاث نام حمینی (سید عربی سابق) این چهار راه کلکار و اسکندری

تصویر ۳۰: استادی حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی در علم

جفر که از او سؤال شده است.

تصویر ۳۱: جواز دفن میت به خط حکیم سید عبدالحسین خسروی

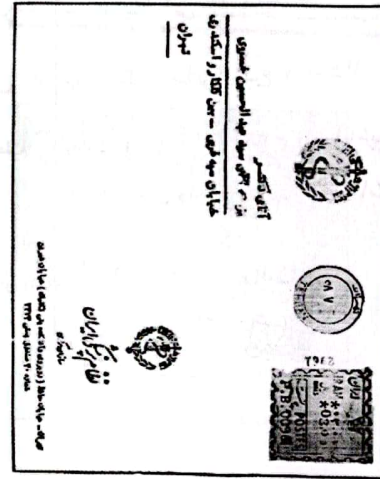
همدانی

سید عبدالعزیز طبیب
در سال ۱۳۰۱ هجری قمری تولد یافته
در روز جمعه ۳ مرداد ۱۳۰۴ مطابق ۲۲ ساعت تقریباً ۴ بجای ظهر
در سن ۱۲ سالگی متوفی گردید
چون جواز چاپ تمام شده لذا با نشر و نشر نشده شد
علامضاء
تاریخ ۳ مرداد ۱۳۰۴

(طیب خسروی)

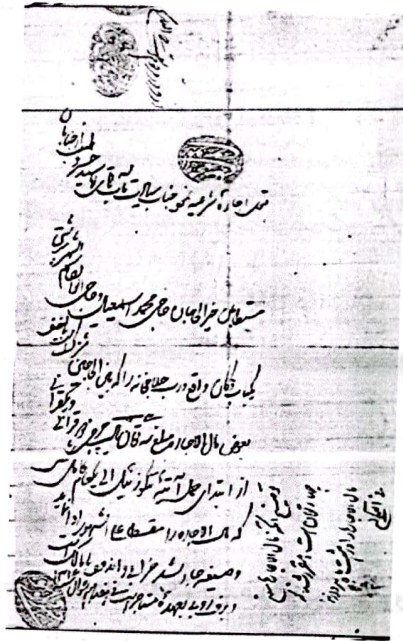
قال این مینتقل پندای هلی است بلند
بدر دل فرمود است برینار دایر داند میشود از کجا، شهر خردش

نام بیماری تاریخ

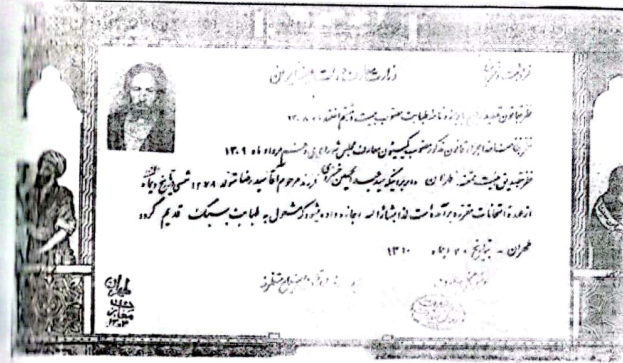

خرجه ما کتبه ایم تقویید پر هیز اعمال
خرامند است سده را صرک یادید مان، کلام بزکی ۱۰۷۲
خداین نام خدایی (سپه فری، مایق) این چهارده کتار و اسکندی

تصویر ۳۲: دعوت نظام پزشکی از حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی جهت گرفتن شماره نظام پزشکی

۳۳: اجازه نامه مطب حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی در درب علاج خانه همدان

تصویر ۳۴: اجازه نامه رسمی حکیم سید عبدالحسین خسروی همدانی از وزارت معارف در سال ۱۳۱۰ شمسی

(طیب خسروی)

قال ابن سینا کل بیماری علی است بلده
بعضی فرموده است هر بیمار را دو دانه بشود از طرف شهرت
نام بیماری خسروی است که از او در تاریخ ۱۲۷۳ هجری

از راه کمانه زمین لکریخ برخان
۱ مقاله ۲ مقاله ۳ مقاله ۴ مقاله
شکر سفید
۵ مقاله

هر چه با کتفه این فتور باد برهین نماید
عراقند استند را همراه یادید شماره نظام پزشکی ۱۰۲۴
آدرس صبه غربی - بین چهارراه کتله و اسکندری

تصویر ۳۵: سرنسخه طبی حکیم حاذق سید عبدالحسین خسروی همدانی با نمونه خط و شماره نظام پزشکی او

شرح حال حکیم آگاه، شاعر توانا و منجم نامی
سیدعبدالحسین همدانی (خسروی) همدانی

حکیم حاذق، عالم آگاه، عارف سوخته دل و شاعر توانا
سیدعبدالحسین خسروی همدانی فرزند حکیم سیدرضا خسروی
همدانی در سال ۱۲۷۸ شمسی در خانواده سادات جلیل القدر حکیم
خسروی همدانی متولد شد.

پدر و نیاکان او در طول چندین نسل همگی از جمله حکیمان و
اهل علم و فضل و در طب و طبابت معروف بوده اند.

حکیم خسروی ابتدا در محضر پدر عالم و دانشمند و حکیم خود
آموختن دروس مقدماتی و علوم دینی و علم عربی و طب را شروع
کرد و در این مرحله از تحصیل در اندک زمان توفیقی عظیم به دست
آورد. این حکیم عالیقدر دروس فقه و اصول را در قم نزد آیت الله
سیدمحمدتقی خوانساری فرا گرفت. سپس در درس خارج آیت الله
حاج شیخ عبدالکریم حائری شرکت کرد و از فیوض علمی و عملی
آن مرجع بزرگ بهره مند شد.

او در ادامه تحصیل بعد از چند سال ابتدا مادر مکرمه و سپس
پدر بزرگوار خود را از دست داد و به ناچار پس از فوت پدر برای
طی مرحله عالی در علوم دینی و طب به محضر عموی بزرگوار و
عالم و حکیم توانای خود حکیم سیدمحمدعلی خسروی وارد شد و

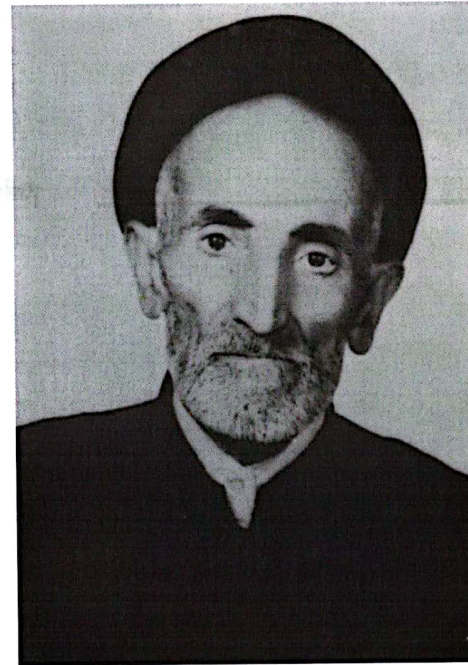
دروس علوم دینی و علم طب را تا مرحله عالی نزد ایشان ادامه داد و
پس برای طی مدارج عالی در طب و سایر علوم سفری به چند شهر
ایران که حوزه طب و طبابت در آن‌ها دایر بود، کرد و از محضر
استادان عالیقدر طب و حکمت این حوزه‌ها استفاده‌ها برد و بر اثر
استفاده و هوشی که داشت طولی نکشید که خود نیز به حکیمی
توانا و دانشمندی توانا تبدیل گشت. او در سال ۱۳۱۰ شمسی برای
اخذ مدرک پزشکی از دولت وقت در امتحان فارغ التحصیلی ایران در
تهران به همراه اطباء علوم جدید شرکت کرد و به خاطر دانش بارز و
تجربگی نمود و تعلیمات بسیار عالی که در تمامی دروس طب
تعمیراً در حوزه کتاب قانون شیخ الرئیس ابوعلی سینا و داروشناسی
داشت در امتحان موفق شد و مجوز طبابت به سبک قدیم (مجاز) را
از وزارت اوقاف و معارف و صنایع مستظرفه اخذ کرد. او بعد از
اخذ مدرک تحصیلی در طب و طبابت اقدام به افتتاح مطبی در
تهران شهر و دارالطب همدان در کوچه محله حاجی، یکی از قدیم‌ترین
مکانهای همدان نمود و به همراهی دو تن از برادران خود که هر دو
در علوم دینی و داروشناسی و طب و طبابت استاد بودند شروع به
طبابت و مداوای بیماران کرد. مدت ۳۷ سال در این راه در خدمت
به مردم همدان مشغول فعالیت بود. سپس در سال ۱۳۴۶ شمسی پس
از سال‌ها طبابت در همدان به همراه خانواده به صورت دایم به تهران
هاجرت کرد و با اخذ کارت نظام پزشکی به شماره ۱۰۷۲ از

سازمان پزشکی ایران رسماً به عضویت جامعه پزشکی با روش جدید پذیرفته شد و بقیه عمر پربرکت خود را در تهران در خدمت به مردم و به شغل طبابت مشغول بود. در این زمان حذاقت و روش علمی و استادی او در تدریس و مداوای بیماران شهره گشته بود به همین جهت از سوی دانشگاه تهران از ایشان برای تدریس کتاب قانون شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا که حکیم تسلطی وافی بدان داشت در دانشکده‌ی پزشکی دعوت به عمل آمد که وی به علت کهولت سن و ضعف جسمانی از پذیرش این همکاری خودداری ورزید. این حکیم عالیقدر در طول تحصیل علاوه بر طب که رشته اصلی او بود در سایر علوم چون فقه، عربی، علم نجوم و ریاضیات تحصیل کرد و در این علوم نیز راه ترقی پیمود و به درجات عالی رسید. سپس به سر و سلوک در حوزه عرفان پرداخت و در این راستا به حضور عرفاء و ادیبان و بزرگان ادب ایران زمین رسید و از محضر پر از فیض آن‌ها در عرفان و حکمت و فلسفه نیز بهره‌مند شد تا بدان جا که خود را به عارفی آگاه و عالمی وارسته مبدل گردید. از این حکیم دانشمند تألیفاتی چند در علوم از جمله در نحو، حساب، هندسه، نجوم، فقه، حواشی بر مطوّل و لمعه و رساله‌ای در اثبات ولایت و خلافت مولای متقیان حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام تحت عنوان نامه طبیب همدانی در رد ادعای آیت‌ا... مردوخ کردستانی به صورت خطی در دست است.

همچنین جلد اول کتاب در طب را که در کل ۱۰ جلد است تألیف کرد که به نام «تعلیقات بر قانون شیخ‌الرئیس» به صورت خطی موجود است. تنها جلد اول آن به نام «برهان قویم» درباره اثبات روش درمان امراض و عظمت طب قدیم از گفتار ابوعلی سینا در سال ۱۳۳۳ شمسی در ۶۲ صفحه به زیور طبع آراسته شد و بقیه‌ی آن به صورت خطی باقی مانده است. همچنین دیوانی از اشعار نغز و دلنشین دارد که از طبع روان و ذوق سرشار او تراوش کرده است و در دست است؛ امید آن‌که به زودی به زیور طبع آراسته گردد.

این سیدجلیل‌القدر و عالم آگاه و استاد علم ادیان و علم ابدان و حکیم حاذق سرانجام پس از عمری خدمت و تلاش در امر تحقیق و تألیف و تدریس و مداوای بیماران دردمند در غروب سوم بهمن‌ماه سال ۱۳۶۲ شمسی در تهران ندای حق را لبیک گفت و به سوی پایگاه ابدی و کمال قرب حضرت دوست سفر کرد. پیکر مطهر او را با به وصیت به شهر قم انتقال داده و در کنار حرم کریمه اهل بیت (ع) در قبرستان بهشت معصومه (س) در قبرستان بهشت معصومه قم به خاک سپرده شد.^۱ روحش قرین رحمت حضرت حق و روانش شاد باد.
(اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَسْبَتِهِ وَ لِحَسْبَتِهَا - لَوْ تَبِهَ وَ مَن يَشَاءُ).

۱ در اولین شرح حال حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی از یادداشت‌های آقای طالب و مساعدت‌های خانم خسروی تنها فرزند حکیم خسروی بهره‌مند

تصویر ۳۸: حکیم حاذق، دانشمند توانا، سیدغلامحسین خسروی

همدانی، فرزند حکیم نامی سیدرضا خسروی همدانی

شرح حال حکیم توانا،

سید عالی مقام سیدغلامحسین خسروی همدانی

حکیم سیدغلامحسین خسروی همدانی طبیعی حاذق و عالمی وارسته بود و منجمی توانا و سیدی جلیل‌القدر از سادات خسروی همدان است که التخار طب و طبابت در این خاندان جلیل‌القدر به ۳۰۰ سال برسد، او در کهن شهر دارالمومنین و دارالطب همدان متولد شد. تحصیلات مقدماتی را در محضر ادیبان این دیار قدیمی فرا گرفت. سپس برای فراگیری دروس اسلامی در حوزه های علمیه همدان و اصفهان و قم شرکت کرد و از محضر بزرگان حوزه استفاده برد و در ارج دروس حوزوی را به پایان رساند. سپس برای فراگیری دروس طب و طبابت، این علم موروثی در این خاندان، از محضر پسر فیض یار بزرگوار و عارف دل آگاه حکیم عالیقدر سیدرضا خسروی همدانی دروس طب سنتی (طب بوعلی سینایی) را فرا گرفت. آنگاه در محضر چند استاد نامی دیگر در طب دروس عالیه طب و علوم اسلامی را به پایان رساند. در این راستا برای بهره‌برداری بیشتر علاوه بر فراگیری از حکیمان طب بوعلی سینایی مدتی نیز از محضر اطباء پاریس (فرنگی) استفاده برد. وی به زبان‌های عربی، فرانسه و ترکی تسلط بود و در فراگیری زبان فرانسه به مقام عالی رسید تا آنجا که این زبان را به صورت روان و بسیار عالی می‌نوشت و بدان صحبت می‌کرد. او تنها طبیب مسلط به زبان خارجی در خاندان طب و طبابت

خسروی بود که به درجه عالی در طب و طبابت نایل آمده بود. آواز، شهرت این عالم وارسته و حکیم نامی علاوه بر همدان و شهرهای مجاور در شهرستانهای دوردست ایران نیز پراکنده شد به گونه ای که هر ساله صدها بیمار دردمند به حضورش می رسیدند و از محضر پر فیضش استفاده می بردند و شفای دردهای خود را طلب می کردند و با رسیدگی و نفس مسیحایی او دردهای آنها درمان می شد و سلامت خود را باز می یافتند.

این حکیم عالیقدر با گشایش دانشگاه طب در ایران برای دادن امتحان و گرفتن اجازه رسمی از وزارت معارف اعلام آمادگی کرد و در کسوت یک روحانی (که تا پایان عمر در این کسوت بود) در امتحان شرکت کرد و از سوی وزارت معارف ایران اجازه رسمی (مجاز در طب) گرفت و مدت ۴۰ سال در کوی درب حکیم خانه بزرگ، محل طب و طبابت همدان و سپس در محله قدیمی «چمن حاجی» محکمه ای (مطبی) بر پا داشت و به مداوای بیماران دردمند مشغول بود.

این حکیم عالیقدر و عالم بزرگوار که حدود ۴۰ سال از عمر او برکت خود را صرف تحصیل علم طب، علوم فلکی و تألیف و ۲۰ سال آن را نیز در خدمت به دردمندان صرف کرد سرانجام در سال ۱۳۴۵ شمسی جهان فانی را بدرود گفت و در جوار مرقد مطهر حضرت معصومه (ع) در شهر قم در گورستان خاک فرج در باغ

رضوان به خاک سپرده شد.

اول ذکر است که از این حکیم توانا کتابی نفیس در طب و درمان بیماریها و نجوم و قانون بوعلی سینایی به ۳ زبان فارسی، عربی و ارسنه به صورت خطی در دست است که امید است روزی به زیور باغ آراسته گردد و برای بهروزی مردم مورد بهره گیری قرار گیرد!

Handwritten text in Urdu script, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header.

فصل دہم

حکیم سید محمد حسین خسروی ہمدانی

Handwritten text below the title, providing biographical or descriptive information about the subject.

این حکیم و عالم متقی سپس در حوزه علمیه مشغول تدریس دروس فلسفی و منظومه حاج ملاهادی سبزواری برای طلاب شد. وی در کنار تدریس در همدان مطبی نیز دایر کرد و در خدمت بیماران قرار گرفت.

از مراتب حذاقت و مهارت طبی و ژهد و تقوای او هنوز حکایت‌ها نقل می‌شود.

این حکیم عالم و عارف سوخته دل الوندکوه در سال ۱۲۲۲ همدان را ترک گفت و در تهران مقیم شد و در مسجد قدس رضوی به امامت جماعت مشغول گشت و مدتی نیز به کار طب و طبابت تدریس در تهران مشغول بود. وی در سالیان پیری خویش به مشغول به تدریس و تألیف کتب فقهی و آثار طبی خود بود و کتاب‌های «شرحی بر عروه» و «شرحی بر کفایه الاصول» را در چندین سال آماده کرد.

این حکیم حاذق و عالم ربانی سرانجام در روز ۳۰ فروردین سال ۱۳۸۰ شمسی بعد از ادای نماز صبح دعوت حق را لبیک گفت و بیکر پاکش در باغ بهشت قم به خاک سپرده شد.

تصویر ۴۰: اجتهادنامه عالم متقی، عارف دل‌آگاه حکیم

سید محمد حسین خسروی همدانی از حضرت آیت الله علی بن ابراهیم

معصومی همدانی

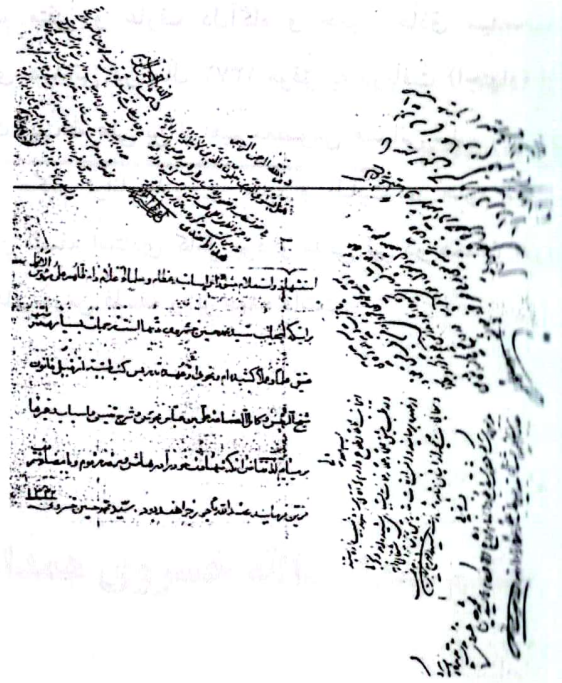
گواهی حکیمان و علمای نامی همدان از حکیم سیدمحمد حسین خسروی همدانی

در سال ۱۳۳۲ سیدجلیل‌القدر و عارف متقی، حکیم سیدمحمدحسین خسروی همدانی از حکیمان و علمای نامی همدان درخواست صدور گواهی طبی و علمی خود را کرد و این درخواست مورد تأیید شش حکیم و عالم نامی همدان قرار گرفت و ایشان مراتب دانش علمی و طبی این حکیم را گواهی کردند.

این حکیمان و علمای برجسته عبارت بودند از:

- ۱- علی بن ابراهیم همدانی (آیت‌الله معصومی همدانی)
- ۲- حکیم سیدعبدالحسین خسروی همدانی
- ۳- حکیم سیداحمدعلی خسروی همدانی
- ۴- عالم ربانی آقای سیدحسن موسوی همدانی
- ۵- عالم متقی سیداسدالله موسوی همدانی
- ۶- دانشمند توانا سیدمحسن الحسینی همدانی

هلا آراء...
بالتوجه...

اصویر ۴۱: گواهی حکیمان و علمای نامی همدان از حکیم سیدمحمدحسین خسروی همدانی

اجتهادنامه عالم متقی، عارف دل آگاه، حکیم
سیدمحمدحسین خسروی همدانی

عالم متقی و عارف دل آگاه و حکیم حاذق سیدمحمدحسین
خسروی همدانی در سال ۱۳۷۲ موفق به دریافت (اجتهاد) از سوی
حضرت آیت الله علی بن ابراهیم معصومی همدانی شد.

این حکیم توانا علاوه بر طب و طبابت در علوم دینی، چهار
نجوم، و فلسفه استادی کامل بود و مدتی نیز در همدان تدریس در
کلاس های درس فلسفه را بر عهده داشت.

فصل یازدهم

حکیم سیداسدالله خسروی همدانی

حکیم حاذق سیداسدالله خسروی همدانی

حکیم حاذق و گیاه‌شناس نامی خاندان خسروی همدانی، سیداسدالله خسروی همدانی فرزند حکیم متقی دانشمند توانا سیداصغر خسروی همدانی در محله قدیم حاجی همدان متولد شد. تحصیلات ابتدایی را نزد پدر عالم و متقی خویش حکیم سیداصغر خسروی فراگرفت. سپس برای تحصیل علوم دینی به حوزه علمیه همدان وارد شد و از استادان بزرگ حوزوی این شهر کهن بهره‌مند گشت. بعد از پایان دروس حوزوی مدتی نیز طب خمسه یونانی (بوعلی سینایی) را از پدر حکیم خود فراگرفت. سپس به حوزه درس طبی حکیم آگاه و عالم متقی حاج میرزا حسین کوثر همدانی وارد شد و از این حکیم عالقدر و عالم دانا اجازه‌نامه طب و طبابت را دریافت کرد.

این حکیم حاذق و توانا علاوه بر مداوای بیماران با گیاهان شفابخش الوندکوه و گیاهان دارویی گردآمده از مناطق دیگر مدت ۳۰ سال نیز به امر تحقیق و گردآوری گیاهان شفابخش الوندکوه همدان و سایر شهرهای ایران مشغول بود و به لطف تجربه و مهارتی عظیم که در علم گیاه‌شناسی داشت موفق به درک و دریافت خواص شفابخش انواع گیاهان مفید و پرخاصیت الوندکوه همدان شد. وی در زمینه گیاهان الوندکوه و سایر مناطق ایران‌زمین دارای چند اثر تألیفی است که در این زمینه بسیار مفید و قابل استفاده اند.

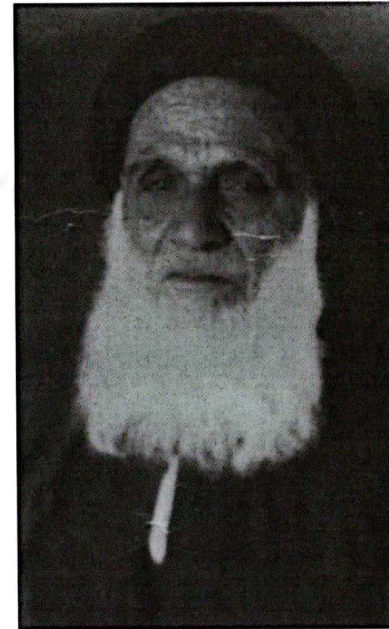
این شیفته طب و طبابت و گیاه‌شناسی در طول عمر پربرکت خویش

علاوه بر مداوای بیماران مدتی نیز در کوی گذر همدان به تأسیس بازاره گیاه‌فروشی اقدام کرد و با تهیه صدها نوع گیاهان بومی و بیابانی و گرفتن بیش از ۵۰ نوع عرقیات گیاهی آنها را در خدمت بیماران و نیازمندان قرار داد به گونه ای که هنوز از حذاقت و استادی هم نظیر او در طب و طبابت و شناخت انواع گیاهان الوندکوه عاقبت‌ها نقل می‌شود.

این طبیب توانا و گیاه‌شناس معروف پس از ۵۰ سال خدمت به مردم در انجام در سال ۱۳۶۳ شمسی در کهن‌دیوار همدان جهان فانی را با روید گشت و در این شهر به خاک سپرده شد.

حکیم داعی الاسلام همدانی

حکیم حاذق و عالم متقی سیدعباس دعوتی ملقب به «داعی الاسلام» فرزند سیدحسن در سال ۱۲۵۸ هجری قمری در همدان متولد شد و تحصیلات ابتدایی را نزد پدر عالم خود انجام داد پس از آن در مدرسه بزرگ همدان معروف به «مدرسه زنگنه» وارد شد و از محضر مرحوم حاج ملامحمد مدرس و مرحوم امامجمعه‌های که هردو از علمای عالیقدر و آگاه حوزه مدرسه زنگنه بودند استفاده برد. سپس بر اثر عشق و علاقه‌ای که به طب و نجوم پیدا کرده بود برای فراگیری این علوم به محضر حکیم عالیقدر آقا سیدمحمدعلی خسروی همدانی رسید و دروس طب را در نزد این عالم توانا و عالم متقی فرا گرفت. آنگاه برای تکمیل دانش طبی خود و فراگیری علم تشریح و آسیب شناسی نزد دکتر نجف‌قلی‌خان بلاری که به تازگی از اروپا به ایران بازگشته بود رفت و از او نیز در این راه بهره کامل برگرفت و خود نیز به حکیمی حاذق مبدل شد. این حکیم آگاه علاوه بر طب و نجوم در زمینه تاریخ ملل و اصول و مبانی ادیان و مذاهب مختلف نیز اطلاعات گسترده‌ای داشت و زبان عبری را همچون عربی نیک می‌دانست. از این حکیم توانا و از همسر مرحومه ایشان علویه زبیده خانم رضوی ۵ فرزند باقی ماند که عبارتند از:

تصویر ۴۲: تصویر حکیم حاذق حاج سیدعباس دعوتی (داعی الاسلام همدانی)

حکیم سید عبدالله رضوی همدانی

حکیم حاذق، سیدجلیل‌القدر سیدعبدالله رضوی همدانی فرزند عالم متقی سیدمیرزا صادق رضوی همدانی صاحب منبر و خطیب بزرگ همدانی است که در محله قدیمی کباییان همدان متولد شد و از جمله بزرگان و ناموران پزشکی و خادمان عرصه طب خمینی یونانی (بوعلی سینایی) بود.

این حکیم دانا پدر حکیم توانا و مشهور همدانی حکیم سیدحسین رضوی عمادی است و نسب او به سید موسی مبرقع، مدفون در قم که از فرزندان بزرگوار امام هفتم شیعیان بود می‌رسد.

حکیم سید عبدالله تحصیلات مقدماتی را در همدان فراگرفت سپس برای تحصیل علوم دینی و رشته طب بوعلی سینایی در حوزه‌های علمیه تهران و قم و اصفهان حضور یافت. پس از پایان آموزش علوم دینی و دروس حوزوی به کسوت روحانی درآمد. آنگاه دروس طب را نزد حکیمان نامی همدان فراگرفت و از سوی چند استاد بزرگ طبی همدان موفق به دریافت اجازه طب و طبابت شد. وی در کهن‌دیوار همدان مشغول طبابت شد و در خدمت بیماران قرار گرفت. در کنار مداوای بیماران در همدان مغازه مخصوص و بزرگی برای عرضه گیاهان طبی تأسیس کرد که در آن انواع گیاهان دارویی برای عرضه به بیماران گردآوری شده بود. وی هرساله علاوه بر تهیه داروهای مصرفی بیماران همدان و اطراف این شهر مقداری از

گیاهان پرخاصیت الوندکوه را نیز به تمامی شهرهای ایران صادر می‌کرد. تحقیقات گیاه‌شناسی او درباره ۵۰ گیاه پرخاصیت الوندکوه در صفحات زرین طب و طبابت این دیار کهن ثبت شده است. او در ادامه معرفی و شناخت گیاهان الوندکوه دارای چند اثر تألیفی بود که با مطالعه هیچ یک از آن آثار گرانسنگ به جای نمانده است.

او در هم کهن‌سالان همدانی از مراتب جوانمردی و کمک‌های ارزانی وی به مردم نیازمند و مداوای بیماران خاصه در سال‌های ۱۳۰۶ در همدان حکایت‌ها نقل می‌کنند. این حکیم پرمهر و محبت در ۶ ماه در ایام شیوع بیماری وبا در همدان با تقسیم رایگان دارو در خدمت بیماران همدانی و اطراف همدان بود و این کار خادمانه را بدون گرفتن دستمزد و به صورت رایگان برای تمامی بیماران انجام می‌داد.

در انجام این طیب حاذق و عالم متقی و انسان دوست در سن ۸۰ سالگی در همدان جهان فانی را بدرود و دعوت حق را لبیک گفت. در ایام این حکیم متقی در گورستان قدیمی همدان به خاک سپرده شد و نامش تا ابد جاودان باد.

حکیم حاذق سیدحسن عمادی رضوی همدانی

حکیم سیدحسن رضوی عمادی پسر سیدعبدالله پسر سیدصادق رضوی یکی دیگر از بزرگان اطباء و خادمان پزشکی همدان است. او در شجره پاک خانوادگی اش به سیدموسی مبرقع، مدفون در شهر قم، فرزند بزرگوار امام هفتم می‌رسد. این حکیم توانا در سال ۱۴۱۸ شمسی مطابق با ۱۲۶۸ شمسی در محله قدیمی میرزا لطف‌الله همدان با به عرضه هستی گذاشت. پدر وی نیز از جمله حکیمان مشرف همدان و در خدمت دردمندان بود.

حکیم عمادی دروس مقدماتی را نزد پدر آموخت و سپس به حوزه علمیه مدرسه زنگنه همدان وارد شد. وی پس از فراگیری علوم طب در کسوت روحانیت درآمد. سپس برای تحصیل دروس طب به حضور حکیم عالیقدر «ظهیرالحکماء همدانی» رسید و ضمن استفاده از حضور این طبیب عالیقدر از دیگر استادان طب و طبابت نیز بهره‌مند شد. طولی نکشید که از سوی حکیم ظهیرالحکماء به دریافت اجازه طب و طبابت نایل شد و سپس از سوی وزارت معارف پروانه پزشکی (طب مجاز) به نام وی صادر گشت و او به استخدام رسمی اداره صحتیه همدان (بهداری امروز) درآمد. اندکی بعد از سوی اداره صحتیه برای واکسینه کردن مردم روستاها علیه بیماری آبله به روستاهای اطراف همدان اعزام شد.

این حکیم حاذق و باتجربه علاوه بر آبله‌کوبی (واکسینه کردن) به

تصویر ۴۴: تصویر حکیم سیدحسن عمادی رضوی همدانی

مداوای بیماران نیز اقدام کرد و بیماران بسیاری از دست این حکیم
حاذق درمان و سلامت خود را بازیافتند.

او در مدت ۴۰ سال خدمت درمانی، بیشتر عمر پربرکت خود را
در روستاهای اطراف همدان سپری و تمامی بیماران را به صورت
رایگان معالجه می کرد. هنوز که هنوز است از مهر و محبت و انسانیت
دوستی این حکیم عالیقدر حکایت ها نقل می شود.

این حکیم توانا و آگاه مطبی در محل درب حکیم خانه همدان
تأسیس کرد و در سال های پایانی عمر خود در این مطب در خدمت
بیماران همدانی بود.

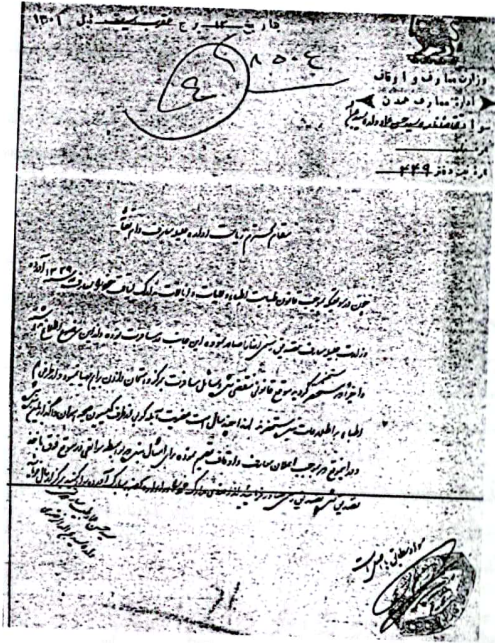
او برای نخستین بار در کهن دیار همدان بین دره باستان
عباس آباد و گنج نامه به تأسیس باغ وحشی بسیار زیبا مبادرت ورزید
و در این راه از زعمای شهر درخواست کمک و یاری کرد اما
متأسفانه این درخواست وی عملی نشد و لاجرم از پی سال ها ماند
و رنج این حکیم آگاه، باغ وحش همدان تعطیل شد. حکیم بار دیگر
به پژوهش و تحقیق در مورد داروهای گیاهی الوندکوه پرداخت و
کشف داروهایی گیاهی برای امراض سل سفید و سل استخوان
توفیق یافت.

سرانجام این حکیم عاشق، دانا و حاذق بعد از ۷۴ سال عمر
پربرکت در ۲۵ شهریور سال ۱۳۴۲ شمسی در همدان جهان فانی را
بدرود گفت و در شهر زادگاه خویش به خاک سپرده شد. اکنون از

در گذشت سال ها هنوز این بیت زیبا روی سنگ مزارش دیده
می شود:

آری، آری، «عماد» خفته این جا

دریای وفا و عشق خفته اینجا

اسویر ۴۸: تقاضای حکیم سید حسن رضوی همدانی از وزارت
معارف جهت اجازهی طبی

رضایه نام حکیم تبریزی است

کتابچه در امور خدمت آبپزگی حاکم و ناظمین محله جلیب را برادر بود
 همدان مشرف بردند و در سال ۱۳۰۴ در محله جلیب از زمین بستان
 در سال ۱۳۰۴ در ۱۱/۱۱/۱۱۱۱ الف الف الف الف الف الف الف الف الف الف الف
 کرده و حقیقت امر در گنبد است و باید از طریق دولت به لایحه
 مابرای آن نیز بود که در حساب رسیداری لایحه کرد

شهرتیه / الف الف / ۱۳۴۶
 محل شهر
 همدان / الف الف

تصویر ۴۷: حاشیه حکم ضیاء الاطباء به حکیم سید حسن رضوی
همدانی

حکیم توانا حاج شیخ علی اصغر ساوجی همدانی

پزشک حاذق، عالم متقی و دانشمند توانا حاج شیخ علی اصغر ساوجی یکی از طبیبان ستی و بسیار ماهر دیار کهن همدان بود. این حکیم توانا و عالم متقی تحصیلات خود را در حوزه و کلاس‌های طبی همدان و سایر مراکز طبی ایران سپری کرد و رشته‌های طب، ریاضیات، نجوم و فقه اسلامی به مقام عالی رسید. او پس از فارغ‌التحصیل شدن از دروس حوزوی و کلاس‌های تحصیل طب و دریافت اجازه‌ی رسمی طبابت از سوی چند استاد بزرگ طب خمسه یونانی در کهن دیار دارالطب همدان مشغول مداوای بیماران دردمند شد. وی در محل درب حکیم‌خانه همدان مطبی تأسیس کرد و سال‌ها در همدان و اطراف این شهر به خدمت بیماران مشغول بود و از حذاقت و کاردانی پزشکی او حکایت‌ها نقل شده است. این عالم متقی و حکیم توانا علاوه بر مداوای بیماران مدتی نیز در همدان کلاس پزشکی داشت و شاگردان پرشماری از این کلاس‌ها استفاده بردند که اغلب آنان بعدها خود از جمله پزشکان نامی این دیار کهن به شمار آمده‌اند.

درباره این حکیم توانا و دانشمند متقی در کتاب خطی حکیم سیدحسن مدنی متخلص به صفالحق همدانی با عنوان «اجمالی شرح حالات اطباء قدیم همدان» چنین آمده است: «حکیم حاج شیخ علی اصغر ساوجی همدانی نیز در طب مقامی عالی دارد ولی به

راستله کسوت ملایی که دارد متأسفانه با مردم متجدد این زمان تطبیق موافقت ندارد. این حکیم توانا و طبیب دل‌آگاه عالمی متقی و از اطباء طبقه پنجم طب و طبابت در همدان می‌باشد.»

حکیم ساوجی همدانی عمری پر برکت داشت و حدود ۸۰ سال زندگی کرد که ۴۰ سال از آن را در خدمت مردم و تدریس در این دیار کهن مشغول بود و عاقبت نیز در این دارالطب دعوت حق را از آن گشت و در همدان به خاک سپرده شد.

فصل شانزدهم

فصل شانزدهم

حکیم میرزا محمد ضیاء الاطباء همدانی

حکیم میرزا محمد ضیاء الاطباء همدانی

فصل شانزدهم

حکیم میرزا محمد ضیاء الاطباء همدانی

حکیم میرزا محمد ضیاء الاطباء همدانی

تصویر ۵۰: حکیم توانا، عالم متقی، حکیم میرزا محمد ضیاء الاطباء همدانی (عکس در سال ۱۳۰۷ شمسی در عصر پهلوی اول گرفته شده)

شرح حال حکیم توانا، عالم متقی، دکتر میرزا محمد ضیاء الاطباء همدانی

طیب حاذق، عالم آگاه و مدرس توانا در طب بوعلی سینایی، میرزا محمد ملقب به ضیاء الاطباء همدانی فرزند آقای محمدحسن همدانی در حدود سال‌های ۱۲۸۸ و ۱۲۹۰ هجری قمری در دارالطب همدان در خانواده‌ای زاهد و عالم و باتقوا به دنیا آمد.

دروس ابتدایی را در نزد پدر عالم و متقی خود و سپس نزد استادان نامی این دیار کهن فرا گرفت. سپس برای تحصیل دروس طب مکتب بوعلی سینایی به کلاس درس عالم آگاه، عارف توانا، بزرگ‌مرد فلسفه و حکمت، طیب عالیقدر روان شاد کوثر همدانی و دیگر استادان طب همدان رسید و بر اثر هوش و ذکاوت فوق‌العاده ای که داشت طولی نکشید که از استادان طیب خود به دریافت اجازه‌نامه اشتغال به طب و طبابت نایل شد. همچنین بر اثر مهارت و حذاقت خود طی حکمی از سوی مظفرالدین شاه قاجار به لقب «ضیاء الاطباء» مفتخر شد.

این طیب حاذق و توانا پس از فراغت از دروس طب شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا از همدان رهسپار تهران شد و در مدرسه دارالفنون ثبت‌نام کرد و مشغول تحصیل دوره کامل در طب جدید شد. حدود ۱۲ سال تمامی دروس طب مدرسه دارالفنون تهران را فرا گرفت و در تمامی دروس و مراحل مدرسه دارالفنون موفق به کسب

رتبه‌های عالی گردیده و به اخذ (دیپلم طب و طبابت) از مدرسه دارالفنون توفیق یافت.

با گرفتن دیپلم رسمی طب و طبابت از دارالفنون به خاطر عشق مفرطی که به طب و طبابت داشت برای ادامه تحصیلات عالی در این رشته عازم کشور فرانسه گردید. این طبیب آگاه و عاشق طب و طبابت در فرانسه به همت و یاری خاندان فراگوزلو های همدانی موفق شد در عالی‌ترین دانشگاه طب فرانسه پذیرش شود و حدود ۱۳ سال در فرانسه کلیه دروس عالی و جدید طب را آموخت و در تمامی دوره های نظری و عملی پزشکی و تحقیق در امراض داخلی و جراحی شرکت کرد و با درجه عالی از دانشگاه فرانسه موفق به اخذ مدرک عالی تخصصی شد.

روانشاد دکتر محمدضیاءالاطباء پس از پایان تحصیلات عالی و تخصصی از فرانسه به ایران مراجعه کرد و در همدان حدود ۴۰ سال در خدمت بیماران و دردمندان این دیار کهن مشغول به خدمت بود و به خاطر حذاقت و تخصصی که داشت علاوه بر مردم همدان از تمامی شهرهای ایران نیز بیمار داشت.

او علاوه بر مداوای بیماران سال‌ها در تهران به تدریس طب بوعلی سینایی و طب جدید مشغول بود و شاگردان بی شماری از مکتب طب او استفاده بردند که بعدها بسیاری از آنها خود از جمله طبیبان حاذق این دیار شدند.

این طبیب آزاده و عالم و حاذق و مردمی و بسیار با مهر و محبت سرانجام پس از عمری پر برکت در سال ۱۳۱۰ شمسی جهان فانی را بدرود گفت و در همدان به خاک سپرده شد، ولی هنوز یاد و نامش در این دیار کهن زنده و به نیکی باقی است!

سواد اجازه‌نامه طبابت ضیاءالاطباء همدانی

وزارت معارف

دولت علیه ایران

نظر به مواد قانون طبابت مصوبه سوم جمادی الآخر، مطابق با پنجم برج جوزا تنگوزئیل ۱۳۲۹ چون آقای میرزا محمد ضیاءالاطباء ولد آقای محمدحسن همدانی مقیم تهران برحسب تشخیص وزارت معارف موافق مواد قانون حق اشتغال به طبابت حاصل کرده است، علیهذا وزارت معارف به مشارالیه اجازه می‌دهد که به‌عنوان «طبیب مجاز» در تهران مشغول طبابت باشند.

تاریخ ششم برج دلوسیقان ثیل سنه ۱۳۳۱ هجری قمری

محل امضای رئیس معارف:

دکتر علی... محل امضای وزیر معارف برطبق ماده قانون طبابت

مورخه ۱۳۲۹

به ثبت وزارت جلیله به نظر آقای دکتر شیخ رسیده است ۲۶

مهرماه ۱۳۰۴

محل امضاء رئیس اداره

محل مهر رئیس وزارت معارف و اوقاف دولت علیه ایران - نمره

دفتر ثبت ۴۳ دفتر تأمینات نظمیه همدان در برج ثور ۱۲۹۹. مواد

مطابق با اصل است. ۶ دی ۱۳۰۷ (امضاء و مهر)^۱

معرفی نامه طبیب عالیقدر میرزا محمد ضیاءالاطباء

همدانی

ضیاءالاطباء میرزا محمد همدانی (۱۲۸۳ ق.؟)

اسم پدر: آقا محمدحسن همدانی، مدت تحصیل در ایران مدرسه

دارالفنون: ۱۲ سال

مسقطالراس: همدان و ۱۲ سال تحصیل نیز در مدرسه فرانسه

تصدیق نامه: از ایران و خارج

سن: ۴۵ سال

مدت عملیات طبی در ایران ۱۲ سال

مدت عملیات طبی در خارج: ۱۲ سال

محل اقامت: دروازه دولت

تخصص معالجات: طب مزاجی و جراحی

محل تحصیل: ایران - تهران، فرانسه - پاریس

این طبیب حاذق بعد از پایان تحصیل خود در تهران و فرانسه به ایران مراجعت کرد و مدتی در تهران بود، سپس به دیار کهن همدان وارد شد و تا پایان عمر خود در همدان مشغول معالجه بیماران و تدریس علوم طب بوعلی سینایی و طب نوین به شاگردان طب بود و سرانجام نیز در همدان جهان فانی را بدرود گفت و در همین شهر به خاک سپرده شد.

نامه دکتر محمد صحت ضیاءالاطباء همدانی راجع به بروز

۱- ن ک: آرشیو (س.ا.م.) شماره تنظیم (۳۲۸۹-۶۱۰۰- اسناد ملی ایران).

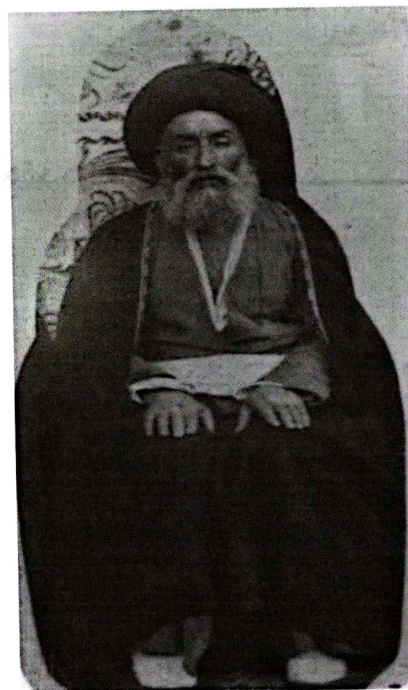
بیماری در همدان
در مورخه ۱۳ مهرماه ۱۳۰۶ شمسی در همدان بیماری (آبله) شیوع یافت و برای پیشگیری از این بیماری از سوی دکتر ضیاءالاطباء همدانی (دکتر محمد صحت) نامه‌ای به ریاست معارف و اوقاف همدان ارسال شد و از او درخواست گردید که برای آبله‌کوبی (واکسیناسیون) اطفال در مدارس اقدام شود و همکاری لازم مبذول گردد.

۱۳ مهر ماه ۱۳۰۶

خدمت حضرت ریاست محترم معارف و اوقاف دام‌بقائه
چون مرض آبله در بعضی نقاط شهر بروز کرده و مسری است، آبله‌کوب مجانی ماهانه دولتی حاضر است به مدارس داخله و خارجه ابلاغ فرمایید که شاگردان خود را تلقیح نمایند. اسم مدارس و روزی که مدیر هر مدرسه معین می‌کند به کمیسیون آبله‌کوبی لغایت اطلاع بدهند. اطفال را مجانی تلقیح نماید.

دکتر محمد صحت

ضیاءالاطباء همدانی

تصویر ۵۲: تصویر حکیم فخرالاطباء همدانی

حکیم فخرالاطباء همدانی

حکیم حاذق و عالم آگاه حکیم فخرالاطباء همدانی از سلسله جلیله سادات همدان در کهن شهر همدان متولد شد. دروس مقدماتی نمود را در همین شهر و از محضر پدر بزرگوار خویش که عالمی اوانا بود فرا گرفت. سپس برای تحصیل علوم طبیعی و ریاضیات و نجوم و حکمت و فلسفه و طب به چند شهر ایران سفر کرد و بر اثر هوش و ذکاوت و پشتکار خویش طولی نکشید که خود به عالمی دانا و پزشکی کاردان تبدیل شد و از سوی استادان به نام زمان در دروس فقهی درجه اجتهاد گرفت.

این حکیم دانا و عالم توانا بر اثر استعداد خدادادی خویش در رشته طب نیز مقامی والا یافت و از سوی حاکم وقت همدان به اهران معرفی شد و در آنجا لقب فخرالاطباء برای او صادر گشت و از آن پس به این لقب مشهور شد.

فخرالاطباء پس از دریافت اجازه‌نامه‌ی رسمی طب و طبابت و در بابت لقب مزبور به همدان بازگشت و مشغول خدمت به بیماران شد، او در درب حکیم‌خانه همدان مطبی تأسیس کرد و به خدمت بیماران مشغول گشت و در کنار مداوای آنان مدتی نیز به تدریس طب پرداخت و شاگردانی پُرشمار تربیت کرد.

درباره این حکیم توانا و حاذق در جُنگ خطی سیدحسن مدنی

متخلص به صفاءالحق همدانی که با عنوان اجمالی بر شرح حالات اطبای قدیم همدان تألیف شده چنین آمده است: «حکیم فخرالاطباء همدانی از اطبای طبقه چهارم همدان است و در حاذقی بسیار توانا و در تدریس علوم دینی و طبی مقامی والا دارد».

این حکیم توانا علاوه بر همدان و شهرهای اطراف که در آنجا بیماران بی‌شمار داشت مدتی نیز به بغداد رفت و نیز چندگامی در شهر کاظمین (ع) در خدمت بیماران عراقی مشغول بود به گونه ای که شهرت حذاقت او به تمامی شهرهای عراق رسید و کار بدان جا رسید که هرروزه ده‌ها بیمار به او مراجعه می‌کردند و مورد معالجه و معاینه و مداوا قرار می‌گرفتند.

این پزشک توانا پس از سال‌ها اقامت در عراق به ایران و همدان بازگشت و سرانجام پس از ۴۰ سال خدمت در مداوای بیماران و تدریس در کهن‌شهر همدان دعوت حق را لبیک گفت و همانجا به خاک سپرده شد.

فصل هجدهم

حکیم حاجی میرزا علی نقی

(کوثر همدانی)

حکیم حاجی میرزا علی نقی که با نام کوثر همدانی نیز شناخته می‌شود، از پزشکان نامدار همدان است. او در زمینه طب و تدریس علوم دینی و طبی فعالیت داشته است. این حکیم توانا علاوه بر همدان و شهرهای اطراف که در آنجا بیماران بی‌شمار داشت مدتی نیز به بغداد رفت و نیز چندگامی در شهر کاظمین (ع) در خدمت بیماران عراقی مشغول بود به گونه ای که شهرت حذاقت او به تمامی شهرهای عراق رسید و کار بدان جا رسید که هرروزه ده‌ها بیمار به او مراجعه می‌کردند و مورد معالجه و معاینه و مداوا قرار می‌گرفتند. این پزشک توانا پس از سال‌ها اقامت در عراق به ایران و همدان بازگشت و سرانجام پس از ۴۰ سال خدمت در مداوای بیماران و تدریس در کهن‌شهر همدان دعوت حق را لبیک گفت و همانجا به خاک سپرده شد.

شرح حال حکیم توانا، عالم نامی میرزا علی نقی کوثر همدانی

حکیم عالیقدر، عالم توانا و عارف زنده دل حاج میرزا علی نقی کوثر همدانی معروف به (جنت علیشاه) در سال ۱۲۹۶ هجری قمری در کهن شهر و دارالطب همدان در خاندانی مزین به طب و طبابت و حکمت و عرفان متولد شد و در محضر پدر آگاه و دانشمند خود ملا محمد رضا کوثر علیشاه طب و فلسفه را فرا گرفت. سپس برای تحصیل دیگر علوم متداول زمان به مراکز علمی و تحقیقی سایر شهرهای ایران سفر کرد و از محضر بزرگان این مراکز علمی و تحقیقی بهره مند گشت و بعد از سالها تحصیل و ریاضت سرانجام به دیار کهن همدان بازگشت. او در کنار تدریس علوم طب و عرفان و فلسفه به مداوای بیماران نیز پرداخت و از نفس مسیحایی او هر روز دهها مریض صحت و سلامت خود را باز می یافتند. آوازه شهرت او از مرز همدان گذشت به گونه ای که از سایر نقاط ایران نیز بیماران بی شماری نزد او می آمدند و او در درمان آنها کوشا بود و اغلب آنان نیز در هیأت شفای دردشان این دیار را ترک می کردند. هم چنین در طول دوران تدریس طب و طبابت او دهها شاگرد برجسته و حکیم حاذق به جامعه تحویل گردید که آنها نیز بعد از خود حکیم از شهرتی بزرگ برخوردار شدند. هنوز بزرگان این دیار کهن از مهر و محبت و مراتب استادی این حکیم بزرگ حکایتها دارند و نام او

را در همین شهر به خاک سپرده می شود.

تألیفات این حکیم آگاه عارف عبارت است از:

- ۱- آیات الاثمه
 - ۲- نصیحت نامه
 - ۳- دیوان اشعار شامل مثنوی [ذوق و شوق]
- و جز اینها که در کتابخانه حضرت آیت الله آخوند معصومی همدانی موجود است (کتابخانه بزرگ و عظیم غرب).
- در یادداشت های حکیم عالیقدر سیدحسن مدنی متخلص به اسماءالحق همدانی، که خود از محضر پر فیض این حکیم آگاه بهره مند شده بود درباره شیوه تدریس حکیم حاج میرزا علی نقی کوثر چنین آمده است:

«راستی چه شد که آن عده طیب مسلمان از میان رفتند یا معالجات سهل ایرانی از بین رفت؟ در یک چند سال قبل مطلقاً اسمی از «طیب یهود» و یا غیره در این شهر همدان نبود. چون مرحوم حاج میرزا علی نقی کوثر با آن همه فضل و کمال و جاه و جلال و کسوت ملایم طبابت می کرد و نیز از تدریس و تعلیم علم طبابت برای [ایران] ادیان دیگر مضایقه نداشت».

سه نفر از مکتب یهود در مجلس درسی که برای شاگردان آن

مرحوم تشکیل می شد حاضر می شدند و شفاهاً چیزی می شنیدند و

آن‌ها سه نفر بودند:

۱- آقاجان جراح

۲- الیاهو

۳- هارون

آنچه شنیده بودند سلف به خلف آموخته بدین وسیله سالیان دراز بدون علم و تجربه به شغل طبابت مشغول شدند.

فصل نوزدهم

حکیم حاج ملارضا کوثر همدانی

عارف دل آگاه حکیم حاج ملارضا کوثر همدانی

حکیم متقی و عارف دل آگاه حاج ملارضا کوثر همدانی فرزند ملامحمدامین ملقب به «کوثرعلیشاه» حکیمی حاذق و از معارف علماء و مشاهیر عرفاء و جد اعلاى خاندان کوثرى همدانى است. این حکیم آگاه بر دانش طب و طبابت از فحول علماء و دانشمندان قرن سیزدهم هجری و معاصر فتحعلی شاه قاجار، در فن تفسیر و علم کلام قوی و نیرومند بود.

وی به سبب نوشتن کتابی در رد «پادری نصرانی» شهرت چشمگیری حتی در اروپا به دست آورد چون علی رغم آنکه «ردیه‌های» زیادی بر متن مزبور از سوی علمای بزرگ نوشته شده بود، ردیه این حکیم آگاه بر دیگر ردیه‌های نوشته شده پسندیده‌تر در نظر آمد. حکیم حاج ملارضا، فقیهی کامل، عارفی فاضل و حکیمی ماهر بود و در بیشتر فنون عصر خود مهارت و در فضایل انسانی و کمالات نفسانی بر بسیاری از معاصران خویش برتری داشت. او مدتی در همدان به شغل طبابت مشغول بود اما علاوه بر مداوای بیماران در امر تدریس طب بوعلی سینایی و دروس عربی و عرفانی نیز کوشا بود و کلاس‌های تدریس طب و عرفان او بسیار پرشکوه و پراهمیت محسوب می‌شد. شیروانی در کتاب «بستان الریاحه» به غایت از او تمجید و تکریم کرده و او را افضل فضلاى زمان و اعلم علمای دوران دانسته است. این عارف سوخته دل آگاه مدتی در تبریز

ساکن بود و در آنجا مورد توجه خاص عباس میرزا نایب السلطنه قرار گرفت و به عنوان طبیب ویژه (حکیم‌باشی) آن خاندان انتخاب گردید. تقرب و منزلت او در نزد عباس میرزا تا بدان حد رسید که این حکیم متقی در سال ۱۲۴۵ هجری قمری همراه با عباس میرزا پسر فتحعلی شاه، ولیعهد و نایب السلطنه، که ولایت کرمان به او واگذار شده بود به کرمان رفت. در آن دیار نیز با احترام تمام مورد عنایت عباس میرزا و مردم کرمان قرار گرفت و مردم آن سامان از کلاس‌های طبی و عرفانی و دینی او بهره‌مند شدند.

سرانجام این حکیم متقی و عارف دل آگاه در سال ۱۲۴۷ در کرمان بیمار شد و به رحمت ایزدی پیوست. جسد او در کنار گور «مشتاق‌علی شاه» در مشتاقیه کرمان به خاک سپرده شد.

آثار علمی این حکیم بزرگ عبارتند از:

- ۱- تفسیر الدر العظیم در تفسیر قرآن کریم به فارسی
- ۲- مفتاح النبوه در اثبات نبوت خاصه پیامبر(ص)
- ۳- ردّ پادری هنری مارتن مسیحی
- ۴- ارشاد المرسلین - این کتاب منتخبی از مفتاح النبوه است و در رد کتاب «میزان‌الحق» کشیش نصرانی پادری به رشته تحریر کشیده شده است.
- ۵- دیوان اشعاری بالغ بر هشت هزار بیت و آثار دیگری در فقه و طب که متأسفانه اثری از آنها در دست نیست.

قطعه‌ای از اشعار این حکیم متقی:
 صدگونه بلا را صنم آید به سر دل
 یک مرتبه گر یار بر آید به سر دل
 ما را خبری از دل خود نیست مگر هست
 اندر بر دلدار خدا را خبر دل
 «کوثر» به بصیرت بنگر نور خدا را
 دانی چه بود چشم بصیرت، بصر دل

فصل بیستم

فصل بیستم

حکیم حاج میرزا محمد حسین

حکیم حاج میرزا محمد حسین

کوثر همدانی

کوثر همدانی

است. در این کتاب که در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...

فصل بیست و یکم

در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...

حکیم میرزا عبدالجواد کرمانی

در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...

در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...

فصل بیست و یکم

در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...

حکیم میرزا عبدالجواد کرمانی

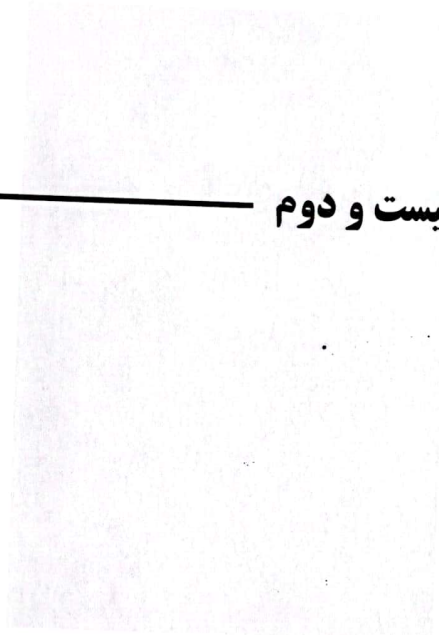
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...
در بیان این که هر چه در دست است...

حکیم حاذق میرزا عبدالجواد کرمانی

حکیم حاذق، عالم متقی و دانشمند توانا، میرزا عبدالجواد کرمانی یکی از پزشکان توانا و کاردان همدانی بود. این حکیم حاذق سال‌ها در همدان و شهرهای اطراف در خدمت بیماران دردمند مشغول خدمت بود و هنوز مردم همدان از مراتب حذاقت و مهر و محبت او و معاینه‌های رایگان و دادن داروهای مجانی از سوی وی حکایت‌ها دارند. این حکیم دانا و عالم متقی دروس طب و ریاضیات و نجوم و حکمت و فلسفه و علوم غریبه را در جوانی از استادان بزرگ همدان و چند مرکز علمی و حوزه‌ای ایران‌زمین فراگرفت و سال‌ها در همدان و چند شهر بزرگ ایران در خدمت بیماران انجام وظیفه کرد. او حکیمی حاذق بود و در تدریس علوم طبی و فلسفه و نجوم به شاگردان پرشماری که داشت مقامی والا یافت و شهرت و آوازه تدریس او از مرز همدان گذشت، بدان حد که از بیشتر شهرهای ایران شاگردان پرشماری به حضور او می‌رسیدند و از دروس علمی او بهره‌مند می‌شدند. این حکیم حاذق و عالم آگاه و دانا در بزرگ‌مرکز طب و طبابت همدان در محل درب حکیم‌خانه مطبوع تأسیس کرد و مدت ۳۰ سال به خدمت بیماران مشغول بود و هر روز ده‌ها بیمار شفای درد خود را از نفس مسیحایی او می‌گرفتند. درباره این حکیم توانا در جنگ خطی حکیم صفاءالحق همدانی چنین آمده است: «حکیم میرزا عبدالجواد کرمانی عمّ گرامی آقای دکتر

درب‌الدوله که از اطبای نامی و حکمای معروف هستند می‌باشد. این طبیب آگاه و توانا از اطبای درجه ۲ همدان و مایه افتخار این دیار کهن می‌باشد.»

سرانجام این طبیب حاذق و عالم متقی پس از حدود ۸۰ سال عمر پر برکت که مدت ۵۰ سال آن در خدمت به مردم همدان گذشت در این دیار دارالطب دعوت حق را لبیک گفت و همانجا به خاک سپرده شد.

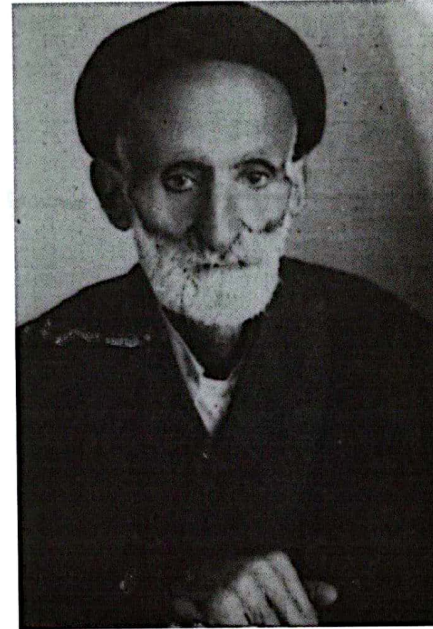

فصل بیست و دوم

حکیم سید حسن مدنی

«صفاء الحق همدانی»

Handwritten text in Persian script, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in vertical columns and is mostly illegible due to fading and bleed-through.

تصویر ۵۳: حکیم سید حسن مدنی

تصویر ۵۳: حکیم حاذق، شاعر توانای سبک هندی، هنرمند والامقام
حکیم سید حسن مدنی (صفاءالحق همدانی)

تاریخ: ۱۳۰۱
 وزارت پناه و دولت
 حکومته همدان و آذربایجان

چون برادر طبابت دادیم هر چه بود در هر کجای

کافه صنم بودند چه پیشه و کار در هر کجای

دکتر من و حق را در هر کجای بودیم در هر کجای

بدر همدان و همدان بودیم در هر کجای

تصویر ۵۴: گواهی نامه طبابت حکیم حاذق سید حسن مدنی
(صفاءالحق همدانی) از سوی موفق الدوله در سال ۱۳۰۱ شمسی

سید به الرحمن الرحیم
 سلام بر من اتع الهی سلام در هر حال از جانان فرشته و نیکو است
 دست راستی خیر نصیب جز بر پاک نهاد یک عقدا با که کفر بود
 و هر آن انبیا سف و قتی دستم که وقت نامه روزی نصیبم
 که کفر است نه یک است و کفر بر سبب او در نداشت و دست او
 بر طریق حق و فساد در نرفت و کمال مانه با خود کلم که شرف از هم نتواند
 در مقام در برده دل خود بیک کار می و تبار بر کلام و بگذردم سبب نظری
 و از وی گفته اند زره که در در کار خود بر گرفته بکار نه صانع و خلق و پند
 بر آنچه ذکر برود امروز تجویز است که خدا جریان و به خوت پدین را
 رای و ردنی دیگر با بر و مونا و بکرت با برائی م جو انان را
 زبید که پیران با حضوره با بر شرم بهوش باش کن این سخن گفته
 اگر چه خوشین از هم جدا شدند است که است خود که مستقیم اند چه آنان
 مایک تاب و دوطولت و از انان زمان منفرود و من زنده
 مراد از آنچه که گوید لشکر چگونه کن و کتور چگونه دار و دشمن چگونه کن

تصویر ۵۵: بیوگرافی حکیم حاذق سید حسن صفاء الحق مدنی به قلم

خویش صفحه ۱

بهر چه قتی وقت بسته خود اندر کنند سخن در انان روزگاری
 لازم افکد که شمه از حال خود بکلام تا چنانکه در حال صحت بقدر
 در نرات مانده بر زود فوات با نام و نشان تا نام او را
 آنچه که باقی نماند از آن بود ای رحمت بر آن مابود
 نام این کلام حسن بکرم استمعون بکرم معانی ان افصاف صافی
 آنچه از خلاف خود چو از شنیده بفرست زین به برین جان بکین
 صفت می شود و از طرف او در بفرست شیخ ابانین شیخ علاء الدین
 قس بره که از او بهر طرف را شنیدن استحقاق از توفیق و توصیف بگفته
 ابراهیم حیدر در زمان حضرت امام حسن مکرور زده بر میانه موزه حضرت
 بعد از مرگ خود در دستش میگذران توفیق در اینها فهمید و با توفیق
 بر می بردند و پس از آنکه در آن با توفیق حضرت که حضرت شیخ علی
 نسبت بر بنی امام خود و مادیات عالی درجات ابراهیم بزرگوار است
 مرامات بظن ارباب سموات آن آموه و بعد باطن فیض موطن حضرت
 شیخ بزرگوار در شهر خرمین و من نغمه و مایه در از هم تو بظن
 تفاوت سلاطین صغیر و اعلی کرده و در یک شایر با نادرین

تصویر ۵۶: بیوگرافی حکیم حاذق سید حسن صفاء الحق مدنی به قلم

خویش صفحه ۲

دولت مفاخره چنگ چاگردان هفت نایان و نقشبانی نهم
و ملک همایش طهاب سید در نزد آفتابان پیشقدم روز
در تاج کز در شاه پیش را بنا بر صیاح حکمتی ایشان از در خورشید
و طویل آرد سرفیادت حیا طاهر شرف و اگر در هم در هم
با نظاره کن در کفر استیج کرت کن سکینه شمع شمع تبارت
وز غمت شوق شرف بر از غمت عزم و در هم بهر دست نود
و آن آوان سن این نزهت پیش لایسره بود و کز در غمت آن آفت
حق فرمایند که در هم بود و در هم بود و در هم بود
کز از او با در ضلوع این زمان است بخت بر دل از در غمت
با عدم بابت توفی شمع آن زمان در قیاس و توفی و در گرام
چون به مقام تا را از بخت سرف همی اوز در هم بود در هم
کبر سعادت و در بخت با در بخت با در بخت با در بخت
در ای بخت شوق بود با در بخت با در بخت با در بخت
عمدت با در بخت با در بخت با در بخت با در بخت
هم هفت با در بخت با در بخت با در بخت با در بخت
مقام تا را از بخت با در بخت با در بخت با در بخت

تصویر ۵۷: بیوگرافی حکیم حاذق سید حسن صفاء الحق مدنی به قلم
خویش صفحه ۳

و این حیرت از تفسیر علم صفت و کوه ناز و در غمت
در غمت در هم بود و کوه ناز و در غمت
کز از غمت در هم بود و کوه ناز و در غمت
و حکمت نهاد غمت در غمت در غمت در غمت
مردم در غمت در غمت در غمت در غمت
با کمال بود و در غمت در غمت در غمت
نفس و در غمت در غمت در غمت در غمت
مردم در غمت در غمت در غمت در غمت
و با غمت در غمت در غمت در غمت
مردم در غمت در غمت در غمت در غمت
بدرستی را غمت در غمت در غمت در غمت
کوه ناز در غمت در غمت در غمت در غمت
و غمت در غمت در غمت در غمت در غمت
در غمت در غمت در غمت در غمت در غمت
در غمت در غمت در غمت در غمت در غمت
در غمت در غمت در غمت در غمت در غمت
در غمت در غمت در غمت در غمت در غمت

تصویر ۵۸: بیوگرافی حکیم حاذق سید حسن صفاء الحق مدنی به قلم
خویش صفحه ۴

شرح حال، حکیم عالیقدر سیدجلیل‌القدر عالم مناسی
سیدحسن مدنی (صفاءالحق) همدانی

حکیم سیدحسن مدنی متخلص به حکیم صفاءالحق همدانی،
عارفی وارسته و دل‌آگاه، حکیمی حاذق، شاعری توانا در سبک
هندی، نویسنده‌ای روشن‌فکر و هنرمندی والامقام در موسیقی و
خوشنویسی و نقاشی و سوزندوزی در سال ۱۲۹۷ هجری قمری در
کردستان متولد شد. طبق شجره‌نامه موجود خانوادگی از سوی پدر
نسبش به امام سجاده (ع) می‌رسید و از سوی مادر منسوب به
علاءالدوله سمنانی بود.

این عارف سوخته‌دل الوند کوه و حکیم عالیقدر در خاندانی نشو
و نما یافته بود که اجداد آن در زمان صفویه از جبل عامل لبنان به
ایران آمده بودند و چندی در خوی و بعد در زمان سلطنت نادرشاه
افشار به تهران آمده و به سادات حیاط شاهی معروف بودند.

پدر حکیم صفاءالحق مدنی در کردستان و ایامی نیز در منطقه
چهاردولی اسدآباد همدان املاکی خریداری کرد و به شغل
کشاورزی و تجارت مشغول شد. در سال ۱۳۰۳ هجری قمری، در
حالی که حکیم ۵ ساله بود به شهر همدان آمد و در این شهر سکونت
اختیار کرد.

این کودک نابغه در کهن‌شهر و دارالطب همدان تحصیلات

همدانی و علوم و فنون مختلف را نزد پدر عالم و آگاه خود و
استادانی چند فرا گرفت و بر اثر هوش و ذکاوت خدادادی طولی
آتشید که افتخار شاگردی ادیب آگاه و دانشمند بزرگ محمدعلی
برزوا، معروف به «مشکوه‌الملک» پسر خسرومیرزا قاجار نصیبش
گشت. وی دروس الهیات و فلکیات و طبیعیات را از محضر این عالم
برگرفت و سپس برای تحصیل طب سنتی [طب قدیم] به
محضر حکیم عالیقدر حاج میرزااحسین همدانی که از نوادگان کوثر
ملکشاه بود رفت. از این حکیم نامی به فیض عالی در طب رسید و
سپس برای فراگیری طب جدید [فیزیولوژی و پاتولوژی] و آموزش
شبه استعمال داروهای نوین به محضر میرزا محمد صحت‌بخش و
دکتر نجف‌قلی‌خان عراقی رسید. وی در آموختن این رشته‌های نوین
باز موفق شد و برای فراگیری «جوهرکشی» [آزمایش‌های شیمیایی]
به روش طب سنتی نزد استادان دیگر رسید و در این عرصه نیز به
درجات عالی نایل گردید. او بعد از فراغت از این دروس بر اثر
عشق و علاقه‌ای که برای فراگیری سایر علوم در خود می‌دید برای
اعلم در هنر نقاشی و تذهیب به حضور هنرمندانی چون صنیع‌الملک
و میرزااحسین نقاش پسر سمیعا رسید و در هنر نقاشی و تذهیب نیز
به درجات عالی نائل آمد. ولی روح سرشار از عشق و علاقه این
حکیم و نابغه بی‌مانند به تحصیل علم تا بدان جا نیز بسنده نکرد و
این حکیم عالیقدر برای فراگیری موسیقی به حضور میرزا حسین‌قلی

و سیداحمدخان ساوجی رسید و از محضر پربار آنان کسب فیض کرد و نیز وی در محفل دیگر مردان موسیقی این دیار کهن، بزرگانی همچون روان‌شاد محمد بلبل همدانی و سیدخلیل همدانی و مرحوم سیدگرگی همدانی نیز شرکت کرد و در رشته موسیقی جایگاهی رفیع به دست آورد. وی بعدها نظر خود را در این باره در مقاله‌ای وزین بیان می‌کند.

حکیم بعد از فراگیری موسیقی در راه سیر و سلوک قدم گذاشت و در این راه از محضر عارف جامع الشرایط حاج میرزا عبدالوهاب شوشتری کسب فیض کرد. او در سال ۱۳۱۳ هجری قمری همراه خانواده اولین سفر خارج از ایران خود را به عتبات آغاز کرد و مدتی را نیز در بغداد بود. بعد از بازگشت به ایران به شغل تجارت مشغول شد ولی طولی نکشید که روح بی‌قرار او دیگر توقف در یک جا را تحمل نکرد و وی به حلقه مشروطه‌طلب و آزادیخواه قدم گذاشت و به یکی از فعالان این امر در همدان تبدیل گردید.

حکیم صفاءالحق در ادامه سیر و سفر و سلوک خود به تمامی شهرهای بزرگ ایران سفر کرد و سپس در ادامه سفرهای خود به بنادر خلیج فارس، عربستان، مصر، سودان و هند رفت. وی اغلب شهرهای هند را سیاحت کرد و در انتها سه سال در بمبئی در «بیمارستان انگلستان» به تحصیل دروس طب جدید پرداخت. در این بیمارستان عمل جراحی و آموزش تزریق سرم و واکسن و نحوه

معالجه طاعون را فرا گرفت. آنگاه بعد از دادن امتحان به دریافت تصدیق نامه از سوی دکتر اورچی، پزشک نامی بیمارستان مفتخر گردید.

این حکیم عاشق علاوه بر تکمیل تحصیل در طب جدید در طول سه سال حضور خود در هندوستان بر اثر قریحه و طبع روانی که در سرودن شعر به سبک هندی داشت، این سبک را در آن دیار فرا گرفت و از آنجا که سبک مزبور در زمان مورد بحث قرن‌ها بود که منسوخ شده بود این حکیم و شاعر توانا در بازگشت به ایران سبک مزبور را احیا کرد و مجد و عظمت شعر به سبک هندی را دوباره زنده نمود. صفاءالحق سرانجام پس از سال‌ها سیر و سلوک و جهانگردی به ایران بازگشت و مشغول خدمت به خلق خدا و طبقه ضعیف جامعه گردید.

او بعد از برگشت از سفر هندوستان در همدان مشغول طب و طبابت شد و در سال ۱۳۳۳ هجری قمری از سوی وزارت معارف به دریافت تصدیق [گواهی‌نامه] = (طیب مجاز و آبله‌کوب) نایل آمد و عضو اداره صحیه [کارمند اداره بهداشتی] گردید و از سوی اداره صحیه برای آبله‌کوبی به اسدآباد همدان و اطراف آن مأمور گردید. پس از انجام آبله‌کوبی و مداوای بیماران به ریاست اداره صحیه اسدآباد [بهداری] تعیین شد و مدتی در آن دیار مشغول به کار و خدمت بود. از این حکیم توانا چندین جلد کتاب نفیس به خط خود

او در دست است که از شاهکارهای طبی و ادبی او به شمار آمده است. سرانجام این حکیم نامی و عالم جلیل عالیقدر و شاعر توانای سبک هندی و هنرمند والامقام در سال ۱۳۴۰ شمسی بعد از ۷۰ سال طبابت و حدود ۹۰ سال عمر در همدان دار فانی را بدرود گفت و در کنار مزار باصفای بابا طاهر به خاک سپرده شد.

فصل بیست و سوم

فصل بیست و سوم

در این فصل به معرفی حکیمان روحانی همدان می‌پردازیم که در سده‌های گذشته در این شهر زندگی کرده‌اند. این حکیمان با استفاده از دانش و تجربه خود در زمینه طبابت و شاعری به مردم خدمت کرده‌اند.

حکیم مجدالاطباء همدانی

حکیم مجدالاطباء همدانی یکی از بزرگان این شهر است که در زمینه طبابت و شاعری به مردم خدمت کرده‌اند. او با استفاده از دانش و تجربه خود در زمینه طبابت و شاعری به مردم خدمت کرده‌اند.

حکیم توانا مجدالاطباء همدانی

حکیم عالیقدر و عالم آگاه حاجی میرزا حبیب‌الله، معروف و ملقب به مجدالاطباء همدانی در کهن‌شهر همدان در خاندانی عالم و دانشمند متولد شد. پس از گذراندن تحصیلات مقدماتی زمان نزد عارف و دانشمند خویش دروس طب و دین و نجوم و ریاضیات را فراگرفت. سپس برای استفاده بیشتر و دریافت درجه عالی دینی و طبی به چند شهر مهم ایران که مراکز طب و طبابت و فلسفه بودند نیز سفر کرد و از کلاس‌های این مراکز بهره‌مند شد و طولی نکشید که خود نیز به استادی بی‌مانند در فلسفه و حکمت و نجوم و طب مبدل گردید.

این حکیم توانا و عالم متقی چندین سال در بزرگ‌مرکز فلسفی و طبی اصفهان نیز شرکت کرد. سپس راهی مراکز علمی و فلسفی خراسان شد و از محضر بزرگان و استادان این دو بزرگ‌مرکز علمی بهره‌مند شد و از استادان این هر دو حوزه موفق به دریافت اجازه‌نامه رسمی طب و طبابت گردید. این حکیم توانا سرانجام پس از سال‌ها سیر و سفر و تحصیل علم و دریافت اجازه‌نامه رسمی طبابت مورد تقدیر و تشویق حکومت همدان قرار گرفت و به لقب مجدالاطباء نایل آمد. آنگاه این حکیم حاذق در درب حکیم‌خانه همدان معارف تأسیس کرد و مدت ۳۰ سال در خدمت مردم همدان بود. علاوه بر مداوای بیماران از کلاس‌های طبی و فلسفی او نیز شاگردان پرشماری

بهره‌مند شدند که خود آنها نیز بعدها از جمله استادان بزرگ طب و فلسفه این دیار کهن به شمار آمدند. درباره این حکیم متقی و دانا در ملک خطی حکیم صفالحق همدانی چنین آمده است:

«حکیم مجدالاطباء همدانی از اطبای درجه یک همدان و حکیمی حاذق و دانا می‌باشد».

این حکیم توانا بسیار بامهر و محبت و درویش‌مسلك بود و در امری طول خدمت و مداوای بیماران هیچ‌گاه از بیماری اجرت مداوا درخواست نکرد و اگر بیماری اجرت مداوا می‌داد می‌گرفت و اگر چیزی نمی‌داد او دهان به پرسش یا اعتراض نمی‌گشود. او مدت ۳۰ سال در همدان خدمت کرد و سرانجام در این شهر دارالطب وفات یافت و به خاک سپرده شد.

تلفه و باقی مانده آن را در کوزه سفید
گذاشته و در آنجا بپزد و در وقت خوردن
با نان خشک بخورد و در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

فصل بیست و چهارم

در این فصل از بیماری که در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

حکیم میرزا نظر علی طبیب همدانی

در این کتاب از بیماری که در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

تلفه و باقی مانده آن را در کوزه سفید
گذاشته و در آنجا بپزد و در وقت خوردن
با نان خشک بخورد و در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

در این فصل از بیماری که در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

فصل بیست و چهارم

در این فصل از بیماری که در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

حکیم میرزا نظر علی طبیب همدانی

در این کتاب از بیماری که در وقت خواب
در آنجا بخوابد و در وقت بیدار شدن
در آنجا بیدار شود و در وقت...

شرح حال، حکیم حاذق و منجم توانا، میرزا نظرعلی
طیب همدانی

حکیم حاذق میرزا نظرعلی طیب همدانی در کهن شهر همدان متولد شد. تحصیلات ابتدایی را نزد استادان و پدر عالم خود فرا گرفت. سپس برای فراگیری طب مکتب بوعلی سینایی به کلاس‌ها رفت. تدریس طب که از سوی حکیمان نامی این دیار کهن در همدان برپا بود وارد شد و به مدت ده سال در حضور طیبان عالیقدر همدان به فراگیری دروس مختلف و طب سینایی مشغول بود و با تلاش و کوشش و ذکاوت فوق‌العاده‌ای که دارا بود طولی نکشید که از استادان خود به دریافت اجازه طب و طبابت نایل آمد و در همدان اقدام به تأسیس محکمه (مطب) کرد و به خدمت بیماران مشغول شد. این طیب توانا بعد از چندی به لنگرود و رشت و مناطق دیگری در استان گیلان سفر کرد و سال‌ها در لنگرود ساکن بود و به خدمت بیماران شهرهای گیلان پرداخت و به خاطر حذاقت و شهرت خاصی که داشت در تمام خطه گیلان معروف شد و هر روز ده‌ها بیمار به طلب شفای درد خود نزد او می‌رفتند.

این طیب با مهر و محبت در دوران جنگ داخلی روسیه و انقلاب گیلان، چندین مرتبه مورد غارت قرار گرفت و سرانجام استان گیلان را ترک کرد و به همدان وارد و به شغل طبابت مشغول شد.

شهادت‌نامه، حکیم میرزا نظرعلی همدانی از اطبای
همدان

حضور محترم آقایان اطبای بلده همدان
معروض می‌دارد این بنده میرزا نظرعلی طیب در مدت چند سال طبابت که تا بیست سال قبل مشغول بودم در امور طبی از روی دانش و پیشش بود. یا نعوذ بالله از روی سهو و خطا و از طبابت و اخلاق بنده اهالی کمال رضایت داشتند نه خدای ناخواسته شکایت. مستدعی است آنچه را دیده و فهمیده‌اید در صدر سؤال مرقوم فرمایید.

نادم‌الاطباء

نظرعلی (امضاء)

لهذا تا شهادت نامه گرفته و ارسال تهران شد از تهران و قزوین اطلاع دادند که مدت دستور آمده دیگر معارف اجازه نامه نمی دهد. این مطلب در بوته تعطیل افتاد. تا بعد از چندی که حضرت مستطاب بندگان آقای «صدیق اعلم» به ریاست معارف گیلان به رشت تشریف فرما شدند و از رشت به لاهیجان و لنگرود و رودسر تشریف آورده. در لنگرود چون از روی تحقیق به حال این بنده مستحضر شدند بذل مرحمت فرموده اجازه طبابت فرمودند و فرمودند تا یک شهادت نامه محلی بگیرید بدهید آقا شیخ علی که از جانب من در این جا می ماند او برای من می فرستد. برای شما اجازه نامه می خواهم.

بنده شهادت نامه محلی را گرفته و به آقای شیخ علی دادم فرستاد رشت که در این بین بروز انقلابیون شد و از نو اغتشاش و ناایمنی و تشریف بردن آقای صدیق اعلم و بصدقات دوچار شدن اهالی زکود تا گردید آخری قشون ظفر نمون دولت وارد و آفتاب امن و امان در خطه ی گیلان طالع شد.

پس از اشراق شمس امنیت این بنده به مصداق حب الوطن عزم وطن مألوف نموده تا حال که نایل به مقصد شدم و قدری از حالات طبی و بصدقات بنده هم برخی از آقایان عظام و رؤسای قشون اعزامی گیلان آقای سرهنگ بصیر دیوان و آقای سرتیپ مرتضی یزدان پناه و آقای سرهنگ هادی خان دکتر و رئیس صحیه قشونی و

حضرت والا شاهزاده نصرالله میرزا و غیره همه مطلع شدند. حال بذل مرحمت به جهت اجازه نامه محضر به وجود مقدس حضرت مستطاب بندگان عالیست!

قربان خاک راه معارف پژوهان

نظرعلی (امضا)

Handwritten text in Persian script, likely a list or record of names and titles, possibly related to the 'Hamedan Spiritual Physicians' mentioned in the header. The text is arranged in several columns and includes some circular stamps or seals.

محمد زکریا آقا طبیب همدان
 گواهی می‌دهم که اینجانب به جهت کسب علم و تخصص در رشته طبابت
 در سال ۱۳۰۰ هجری قمری در شهر همدان نزد آقا میرزا نظر علی طبیب همدانی
 مشرف گردیدم و در مدت اقامت در آنجا در رشته طبابت و معالجه بیماران
 کمال فراوانی از آن بزرگوار آموختم و در این رشته تخصص یافته‌ام و در
 این شهر همدان به طبابت می‌پردازم و در این رشته کمال کفایت دارم.

تصویر ۶۱: گواهی محلی مردم همدان و اطباء راجع به طبابت حکیم میرزا نظر علی طبیب همدانی

Handwritten text in Persian script, likely a medical treatise or a collection of prescriptions. The text is dense and covers most of the page area.

تصویر ۶۲: درخواست صدور گواهی نامه طبابت از اداره معارف استان همدان توسط میرزا نظر علی طبیب همدانی

حکیم سیدجلیل‌القدر سیده‌های همدانی

حکیم حاذق، سیدجلیل‌القدر و عالم آگاه حکیم سیده‌های همدانی از سلسله جلیله سادات همدان در خانواده‌ای زاهد و با تقوا متولد شد. وی تا سن ۱۲ سالگی از مکتب پر فیض پدر بزرگوار خود که عالمی آگاه و دانشمندی توانا در علوم دینی، فلسفه، حکمت، ریاضیات و نجوم، علوم غریبه و طب بود بهره‌مند گشت. سپس به حوزه علمیه همدان وارد شد و مدتی نیز در دروس حوزه‌ای شرکت کرد و موفق به دریافت اجازه رسمی فقهی گردید. آنگاه به حوزه طب و طبابت حکیمان نامی و بزرگ همدان وارد شد و سال‌ها مشغول تحصیل علوم طبی و ریاضیات و نجوم بود و سپس از سوی استادان طب کهن‌دیار همدان اجازه رسمی اشتغال به طب و طبابت به نام وی صادر گردید. این حکیم حاذق و عالم آگاه مدت چهل سال در همدان و روستاهای اطراف در خدمت بیماران مشغول بود و مدتی نیز در همدان به تدریس علوم دینی و فلسفه و طب پرداخت و شاگردان پرشماری از مکتب او استفاده بردند.

این طبیب حاذق و عالم دانا تا آخر عمر خویش در همدان در خدمت بیماران و تدریس شاگردان مشغول بود و سرانجام در این دیار کهن و بزرگ مرکز طب و طبابت دعوت حق را لبیک گفت.

این حکیم گرانقدر در سال ۱۳۳۲ هجری قمری در درب حکیم‌خانه همدان مطبی افتتاح کرد و در این محل علاوه بر مداوای

بیماران، در تدریس و کار عملی طب نیز در خدمت شاگردان قرار گرفت و بر اثر عشق و علاقه‌ای که در کار طبی داشت در این ایام بر تعداد شاگردان طبی او افزوده شد و او نیز در کار تدریس و کارهای علمی سعی بلیغ داشت. امروزه از جمله شاگردان این طبیب عالم و آگاه کسانی هستند که در بعضی از نقاط ایران به خدمت بیماران مشغول اند و یاد و نام این حکیم بزرگ را جاوید و گرامی می‌دارند!

حکیم توانا میرزا احمد همدانی

حکیم توانا و حاذق و عالم متقی میرزا احمد همدانی در کهن شهر همدان به دنیا آمد و دروس مقدماتی را در همین شهر فراگرفت، سپس به حوزه‌های دینی و کلاس‌های ویژه طب و فقه وارد و از محضر استادان بزرگ حوزه و مراکز طبی بهره‌مند شد.

این حکیم توانا و حاذق و عالم متقی سال‌ها درک حضور درس‌های طبی حکیم توانا و عارف متقی حکیم حاج میرزا حسین کوثری همدانی را داشته و از شاگردان عالی‌رتبه طب و طبابت و حوزه به شمار می‌آمد.

این حکیم حاذق پس از پایان دروس طب و حوزه از استاد بزرگ خود اجازه طبابت دریافت کرد و زان پس سال‌ها در همدان در خدمت بیماران مشغول بود. سپس سفری به عراق رفت و در کربلای معلی در خدمت بیماران عراقی قرار گرفت. حذاقت و مهارت او باعث شد تا این طبیب توانا و عالم متقی سال‌ها در کربلای معلی مقیم شود و به شغل طبابت مشغول باشد و از کرم وجود او بیماران بسیاری شفا یابند. شهرت و آوازه کاردانی این پزشک ایرانی به سایر نقاط عراق نیز رسید و کار او بالا گرفت و هرروزه ده‌ها بیمار دردمند به او مراجعه می‌کردند و شفای خود را می‌خواستند.

درباره این حکیم توانا و دانشمند آگاه در جنگ خطی دکتر سیدحسن مدنی (صفالحق همدانی) چنین آمده است:

«حکیم میرزا احمد همدانی که از تربیت‌یافتگان حکیم حاج میرزا حسین کوثر بود او نیز به زیارت اماکن مقدسه عراق رفته و در کربلا یک نفر از مشایخ عرب را که مبتلا به مرض صعب‌العلاج بوده مداوا کرد. و توجه و ازدحام خلایق خصوصاً اعراب و عشیره آن شیخ مانع از عودتش به همدان شد. پس از چند سال از قدردانی آن محل، دارای عزت و ثروت وافر شد. او از اطبای طبقه چهارم همدان به شمار می‌آمد.»

سرانجام این طبیب انسان دوست و حاذق و عالم آگاه در کهن شهر همدان دعوت حق را لبیک گفت و در این دیار کهن به خاک سپرده شد!

در این جا به عنوان آخرین فرد گیاه شناس و داروساز سنتی در همدان باید از روان شاد محمدرضا حکمتی فرزند علی اصغر حکمتی نام برد. او در سال ۱۲۸۲ شمسی در کهن شهر همدان متولد شد و پس از فراغت از تحصیلات گیاه شناسی، کار گیاه شناسی و داروسازی را که از پدر بزرگوارش به وی به ارث رسیده بود ادامه داد. وی در سال ۱۳۱۱ به تأسیس «داروگری پارس» در درب حکیم خانه همدان اقدام کرد و بر اثر استادی و مهارت در تهیه گیاهان عالی و مفید مورد تقدیر دکتر روان بخش مأمور سیار صحیه همدان قرار گرفت. او پس از ۵۰ سال خدمت به مردم همدان سرانجام در سال ۱۳۵۵ هجری شمسی در سن ۷۳ سالگی در آن شهر جهان فانی را بدرود گفت و به سرای باقی رفت.

دکتر روان بخش

مأمور صحی همدان

مطب درب حکیم خانه

تاریخ ۴ - ۱۲ - ۱۳۱۱

بسم الله الرحمن الرحیم
بنا بر آنکه محرف صفت
چون در کتب معتبره
نمی بینیم که در این
کتاب نوشته شده که در
کتابخانه ...
میرزا محمد رضا حکمتی

تصویر ۶۳: گواهی دکتر روان بخش مأمور صحیه همدان برای میرزا محمدرضا حکمتی داروساز همدانی در سال ۱۳۱۱ شمسی

شماره ۴۰۸
درجه
شماره ۲ فران
بلدیه همدان
جواز کسب
مبلغ ۲ فران بابت جواز در ۱۳۰۹
توسط محمد رضا
عمل حکیمان
تاریخ ۲۴ ماه ۵
امضاء رئیس

تصویر ۶۴: دو نمونه قبض بلدیه پروانه کسب (جواز کسب) داروساز معروف همدانی محمدرضا حکمتی در سال ۱۳۰۹ شمسی در همدان

شماره ۲۲۰
درجه
شماره ۲ فران
بلدیه همدان
جواز کسب
مبلغ ۲ فران بابت جواز کسب
توسط محمد رضا
عمل حکیمان
تاریخ ۳۰ ماه ۱۳
امضاء رئیس

داروگری محمدرضا حکمتی

(همدان)

یادداشت تاریخ ماه ۱۳۳

تصویر ۶۵: دو برگه یادداشت مربوط به داروگری حکمتی در

سالهای ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰

داروگری حکمتی

همدان - خیابان عباس آباد

یادداشت تاریخ ماه ۱۳۲

شماره ۴۵۴
تاریخ ۱۳۶۸
شماره ۲۹
۲۱۹

شهرداری تهران
پروانه پیشه وری
تجدید پروانه

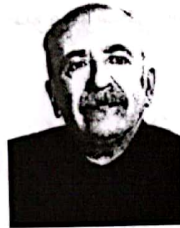

پروانه دارو فروشی ایرانی

آقای محمد حسن علیزاده فرزند علی دارنده شناسنامه شماره ۴۷۱۴۲
فرستاده از شهرستان مجاز است به کتاب دارو فروشی واقع در خیابان
پستی پلاک شماره ۴۸ در بازار مقررات بهداشت عمومی و نظامات
شهرداری دائر و به پیشه خود ادامه دهد.
بصره ۱ - دارنده پروانه چنانچه سمر تبه از مقررات مربوطه تعالیف نمود و در بازار و صالح ثابت شود
پروانه نامبرده باطل و از پیشه بالا ممنوع خواهد گردید.
بصره ۲ - مدت اعتبار این پروانه فقط تا آخر سال جاری خواهد بود پیشه وران برای ادا به پیشه خود
باید قبل از اتمام مدت جهت تجدید پروانه مدارک خواستار تهروداری مراجعه نمایند.
بصره ۳ - پروانه غیر قابل انتقال است.
بصره ۴ - دارنده پروانه مشمول نظامات وکن شناسنامه میشود.
بصره ۵ - تغییر محل و کول بموافقت شهرداری و صدور پروانه مجدد خواهد بود.
بصره ۶ - دارنده پروانه و کارکنان آن متعاضد لاقول زمین بکنار به برداری شهرداری مراجعه و گواهی
صحت مزاج اخذ نمایند.
شهر دار همدان

تصویر ۶۶: پروانه دارو فروشی ایرانی محمدرضا حکمتی همدانی

داروساز سستی

تصویر ۶۷: آخرین عکس محمدرضا حکمتی داروساز سستی همدان

تصویر ۶۸: دومین مغازه محمدرضا حکمتی در خیابان عباس آباد

(شریعتی)

مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی
دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

منتشر کرد:

مبانی فلسفی اخلاق زیستی؛ دکتر علی پورمحمدی
با دیباچه‌ی دکتر سید مصطفی محقق داماد
مجموعه اسناد و اعلامیه‌های بین‌المللی فرهنگی، اخلاق زیستی
و حقوق بشر
به اهتمام دکتر محمود عباسی، دکتر پژمان پورزند، لادن ترک مقدم،
حمیده آرین‌نیا، با دیباچه دکتر جعفر کوشا
حقوق و اخلاق در پژوهش‌های پزشکی؛ پروفیسور اورورا پلومر،
دکتر علیرضا زالی، دکتر محمود عباسی
سومنامبولیسم از دیدگاه حقوق کیفری؛ رضا وطن خواه
جرایم دارویی از منظر حقوق جزا و جرم‌شناسی؛ حسین اکبری
مسئولیت کیفری ناشی از انتقال ایدز؛ سیدرضا احسان پور
جستارهایی در تاریخ پزشکی؛ به اهتمام دکتر محمود عباسی،
تألیف جمعی از نویسندگان، با دیباچه دکتر شاهین محمد صادقی

مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی
منتشر کرد:

فصلنامه اخلاق پزشکی؛ سال اول، شماره اول، پاییز ۱۳۸۶
فصلنامه اخلاق پزشکی؛ سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۸۷
فصلنامه اخلاق پزشکی؛ سال دوم، شماره اول، بهار ۱۳۸۷
فصلنامه اخلاق پزشکی؛ سال دوم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۸۷
فصلنامه انگلیسی اخلاق پزشکی؛ سال دوم، شماره پنجم، پاییز ۱۳۸۷
صیدنه، ابوریحان بیرونی، مجلدات اول و دوم، تصحیح ایرج افشار
و منوچهر ستوده
مبانی نوین ارتباط پزشک و بیمار؛ دکتر محمدرضا زالی، با دیباچه
دکتر محمود عباسی
جامعه‌شناسی پزشکی؛ پروفیسور دیوید آرمسترانگ، دکتر محمد
توکل
اخلاق پزشکی و انتظار بیمار از پزشک؛ دکتر محمد علی جوادی،
دکتر محمود عباسی، دکتر حسین ضیایی
مجموعه کدهای اخلاق در پژوهش؛ دکتر محمود عباسی
چکیده مقالات اولین کنگره بین‌المللی حقوق پزشکی
چکیده مقالات دومین کنگره بین‌المللی حقوق پزشکی

Spiritual Hakims of Hamadān

Edited by

Abbas Feizi

Preface by

Mahmoud Abbasi, Ph.D

**The Iranian Research Center for Ethics and
Law in Medicine**